

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
UUSIMA AJA OSAKOND

LIISI RÄLI

Eestlaste uus elu 1940. aastatel Läänes

Bakalaureusetöö

Juhendaja: PhD Eero Medijainen

Tartu

2016

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus.....	3
1. Põgenike kohanemine uues ühiskonnas.....	6
1.1. Noored uues elukeskkonnas.....	7
1.2. Vanem põlvkond uues ühiskonnas	9
1.3. Naiste ja meeste erinevused uues ühiskonnas harjumisel	11
2. Eestist põgenemine.....	13
2.1. Põgenemine Rootsi	14
2.1.1. Merel.....	16
2.1.2. Vastuvõtt mandril	17
2.1.3. Laagrid.....	18
2.1.4. Uus elu	19
2.1.5. Töö	19
2.1.6. Elamine.....	21
2.1.7. Poliitika ja kodakondsus.....	22
2.1.8. Suhtumine põgenikesse	23
2.2. Põgenemine Saksamaale	25
2.2.1. Elu Saksamaal.....	25
2.3. Ümberasumine kolmandatesse riikidesse	27
3. Põgenikud arvudes ja nende rääkimata lood.....	28
3.1. Põgenikud arvudes.....	28
3.2. Põgenike rääkimata lood	29
Kokkuvõte	34
Kasutatud allikad.....	37
New life of Estonians on 1940s in Western World	42
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	46

Sissejuhatus

Eestit on migratsioon puudutanud läbi aegade. Siia riiki on sisse rännatud kui ka emigreerunud. Lahkutud on nii sõja, armastuse, töö pärast. Viimane suurem Eestist emigreerumine leidis aset Teise maailmasõja ajal 1940. aastatel. Hetkel Euroopas päevakorras olev suur immigratsioonikriis, mis tugevnes 2015. aastal, ei ole puutumata jätnud Eestitki.

Eestlaste põgenemist Läände 1940ndatel on uuritud palju, nende seas Kaja Kumer-Haukanõmm, Raimo Raag, Tiina Kirss, Janet Laidla jt. Antud teema on üks osa eestlaste lähiajaloost ning puudutanud paljusid perekondi nii sotsiaalselt kui psühholoogiliselt. Põgenike elulugudest selgub, et kodumaalt lahkuti vaid väheste asjade, tihtipeale ka lähimate sugulasteta. Sihtkohta jõudmine, sealse elukorraldusega harjumine võttis aega ning ei olnud emotsionaalselt kerge.

Töö fookuses on eelkõige põgenike harjumine uuel kodumaal. Eesmärgiks on võrrelda teiste riikide põgenike hulgas läbi viidud sotsiaal-psühholoogilisi uuringuid 1940ndatel põgenenud eestlaste mälestuste näitel ning välja tuua, miks oli uuel kodumaal raske kohaneda. Käesolev töö annab ülevaate suurest põgenemisest alates kodust lahkumisest kuni uude ühiskonda sulandumiseni.

Esimene peatükk loob raamistiku põgenike emotsioonidele ja psühholoogilistele faktoritele, mis raskendasid põgenikel uue elukorraldusega harjuda. Peatükki toetavad mitmed uuringud, miks kõik põgenikud ühtemoodi kiiresti ei harjunud uue elukeskkonnaga ja mis põhjustas raskusi uue elu alustamisel. Selle peatüki juures on kõige rohkem kasutatud Patricia J. Shannoni jt uuringut „Exploring the Mental Health Effects of Political Trauma With Newly Arrived Refugees“ ning „Gender Differences in Psychological Distress Among Immigrants From the Former Soviet Union“, mille on kirjutanud Karen J. Aroian, Anne E. Norris ja Lenny Chiang. Esimene neist keskendub äsja saabunud põgenike vaimsele tervisele. Aroiani, Norrise ja Chiangi artikkel on pensioniealiste põgenike kohanemisest uuel kodumaal. Põgenenud eestlaste elulood Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist (KM EKLA) annavad võrdlusmomendid teadusartiklitest välja toodud aspektidele.

Teine osa tööst keskendub eestlaste põgenemistekonnale ja uuel kodumaal kohanemisele. Uue elu rajamisel tuli ette suuremaid ja väiksemaid takistusi, millest annavad

aimu põgenike elulood kui ka Välis-Eesti ajalehtede Eesti Sõna ja Eesti Teataja artiklid ning Eesti ajaloo uurijate teadusartiklid põgenemisest. Kaja Kumer-Haukanõmme artikkel “Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände” annab ülevaate, kes ja kui paljud põgenesid ning kuidas toimus edasiränne ja mis olid sihtkohtadeks. Raimo Raagi artiklid “Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal” ja “Eesti sõjapõgenike saabumine Ojamaale 1944. aasta sügisel kohaliku ajakirjanduse kajastuses” keskenduvad Rootsi saabunud eestlastest põgenikele, kuidas neid sihtkohas vastu võeti ja abistati.

Teine peatükk on liigitatud mitmeteks alapunktideks. Alateema “Põgenemine Rootsi” on pikemalt ja detailsemalt lahti kirjutatud kuna üle mere minejad lahkusid stabiilsesse keskkonda, kus oli olemas suurem toetus uue elu alustamiseks. Alapunktidenä on välja toodud, kuidas üle mere mindi, kuidas vastuvõeti ning uue eluga Rootsis harjuti. Teine alateema “Põgenemine Saksamaale” on üldisem ning toob välja erinevused ja sarnasused võrreldes Rootsi põgenemisega. Saksamaale saabujaid ootas ees ebastabiilne elukeskkond, sest riigialad olid otsese sõjategevuses. Viimases alateemas on lühidalt kokku võetud, miks lahkuti kolmandatesse riikidesse ja mis riigid need olid. Põgenemisteede alates kodust lahkumisel kuni uude riiki sisseelamisele oli aeganõudev protsess, seepärast on antud peatükk kõige pikem.

Peatüki kirjutamisel olid suureks abiks Tiina Kirsi koostatud raamat “Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil” ning Terje Halliku, Kristi Kuke ja Janet Laidla kokkupanud elulugude kogumik “Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood.” Antud teostes on põgenike mälestusi alates lapsepõlvkodust Eestis kuni oma perekonna loomiseni võõrsil ja Eesti uuesti külastamiseni pärast aastakümneid kestnud võõrsil olekut. Põgenike mälestustele lisaks olid abistavad allikad ajalehed Eesti Sõna ja Eesti Teataja. Nendes ajalehtedes ilmunud emotsionaalsed artiklid andsid hea ülevaate, kuidas eestlastel uuel kodumaal läheb.

Kolmas peatükk keskendub sellele, kui palju oli lahkujaid ning mida pole põgenikud oma elulugudes rääkinud. Peatükk põhineb eelkõige artiklidel, mille on kirjutanud Kaja Kumer-Haukanõmm “Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände”, “Eestlaste põgenemine Saksamaale”, Alur Reinans “Eesti põgenikud Rootsi statistikas” ja Riina Reinvelt “Eestist kaugel eestlaste mälu kogumas”. Eeltoodud artiklites on statistikat põgenenud eestlaste kui ka nende tegevuste kohta uuel kodumaal. Toetavad materjalid olid ka eelnevas lõigus nimetatud T. Kirsi, T. Halliku, K. Kuke ja J. Laidla elulugude kogumikes olevad põgenike

mälestused. Abiks olid samuti erinevad ajaleheartiklid Välis-Eesti väljaannetest Eesti Sõna ja Eesti Teataja, mis olid väga informatiivsed tegevustest, millest põgenikud oma elulugudes ei maininud.

Töös kasutasin läbivalt 1940. aastatel kodumaalt lahkunud eestlaste puhul sõna “põgenik” või “kodumaalt lahkunud” ning viimases peatükis “väliseestlane”. Antud sõnad on neutraalsemad kui näiteks “pagulane”, mis on alates 2015. aastast Euroopa immigratsioonikriisi tõttu Eesti meediast tihedalt läbi käinud ja jätnud endast negatiivsema mulje kui “põgenik”.

Eestlastest põgenikke kutsuti lääneriikides mitut erinevat moodi. “Põgenikuks” kutsuti tsiviilisikut, kes oli kodumaalt läinud ära poliitilistel, rassilistel, usulistel või sõjalistel põhjustel. Kodumaale sooviti tagasi minna, kui sealne olukord vastab “põgeniku” soovile ning teda ei ähvarda mingi oht.¹ Rootsis nimetati eestlasi põgenikeks.²

Eestlasi kutsuti võõrsil ka DP-deks ehk *displaced person* ehk emigeeruma sunnitud inimesteks. Olenevalt allikatest on DP asemel kasutatud ka mõistet “maapagulane”. DP-deks, maapagulasteks nimetati tsiviilkodanikke, kes olid sunnitud lahkuma kodumaalt ning soovisid uuesti sinna naasta, kui sealne olukord on neile vastuvõetav.³ Taanis kutsuti eestlasi liitlaspõgenikeks.⁴

Lihtsuse ja arusaadavuse mõttes jätan töös kasutamata mõisted “maapagulane,” “liitlaspõgenik” ja “DP”.

¹ Kaja Kumer-Haukanõmm, “Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände,” *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud: 22. oktoobril 2004 Tartus toimunud rahvusvahelise teaduskonverentsi artiklite kogumik*, toimetajad Kaja K.-Haukanõmm, Tiit Rosenberg ja Tiit Tammaru. (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006), 22.

² Kaja Kumer-Haukanõmm, „Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste probleematika aastatel 1945-1952 Eesti pagulaste näitel“ (doktoritöö, Tartu Ülikool, 2012), 25.

³ Kumer-Haukanõmm, “Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände,” 23.

⁴ Kumer-Haukanõmm, „Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste probleematika aastatel 1945-1952 Eesti pagulaste näitel,” 25.

1. Põgenike kohanemine uues ühiskonnas

Teisi inimesi on tihtipeale raske mõista. Inimesest arusaamise teeb veelgi raskemaks olukord, kui ta on pidanud jätma oma tavapärase elu ja leidma uues ühiskonnas oma koha. Uuel kodumaal olevate elanike ja sinna saabunud põgenike vahele võivad tekkida barjäärid, nii keelelised kui ka kultuurilised. See on vaid üks põhjus, miks põgenikel uuel kodumaal on raskem kohaneda.

Inimesed on erinevad keeleliselt, kultuuriliselt kui ka vaimselt. Teaduslikke uuringuid on tehtud inimestest, kes on kolinud oma kodumaalt uude kohta. Paljud neist teadustöödest on inimestest, kes on kolinud endisest Nõukogude Liidust või sõjapiirkonnast Läände. Uuringutes on käsitletud ümberasujate emotsioone ning kuidas on kohanetud uue eluga. Märgatud on erinevusi vanuse kui ka soo lõikes.

Inimese vaimne heaolu sõltub osalt ka ühiskonnast. Mida erinevamad on ühiskonnad, kust inimene lahkub ning kuhu saabub, seda raskem on see inimestele psühholoogiliselt.⁵ Inimeste vaimsed mured on ühiskondlikult loodud ning mis omakorda loovad kultuurilisi hoiakuid, millel on mõju vaimsele tervisele ning haiguste tekkele.⁶

Shannoni jt artiklis, mis uurib värskest saabunud põgenike vaimset tervist, selgub, et põgenikel tekkisid uuel kodumaal käitumuslikud ja emotsionaalsed raskused. Ümberasujatele tekitas probleeme magamajäämine, õudusunenäod ning enda verbaalne väljendamine. Osadel juhtudel kadus põgenikel söögiisu ning palju mõeldi eelnevatele sündmustele ja mälestustele. Raskused enda väljendamisega ilmnesisid kokutamises, samuti ei leitud sõnu enda tunnete kirjeldamiseks ning räägiti liiga palju. Põgenikel oli raskusi usaldamisega ning neid vaevasid valud erinevates kehaosades, eelkõige peavalud.⁷

Põgenike vastuste seast käisid läbi emotsioonid nagu hirm, kurbus koos depressiooniga, viha, emotsionaalne ehk sisemine valu, frustatsioon, häbi, süütunne ja lootusetus.⁸ Inimeste esmasteks emotsioonideks peetakse rõõmu, üllatust, kurbust, hirmu, viha ja vastikus⁹ ning

⁵ Julia Mirsky, „Psychological Distress among Immigrant Adolescents: Culture-specific Factors in the Case of Immigrants from the Former Soviet Union,“ *International Journal of Psychology* 32 (4) (1997): 222, 226.

⁶ Patricia J. Shannon jt, „Exploring the Mental Health Effects of Political Trauma With Newly Arrived Refugees,“ *Qualitative Health Research* 25 (4) (2015): 445.

⁷ Samas, 450.

⁸ Samas, 450-452.

⁹ Dylan Evans, *Emotsioon. Sentimenditeooria* (Tallinn : Kirjastus Valgus, 2002), 19.

emotsionaalseteks seisunditeks meeleolu, afekti, kirge, frustatsiooni, ärevust ja stressi.¹⁰ Põgenike emotsionaalsete märksõnade loetelust selgub, et põgenikud tunnevad eelkõige inimese baasemotsioonidest ja seisunditest just negatiivsemaid tundmusi.

Ligikaudu 30% sõjapiirkonnast tulnud inimestest vaevas traumajärgne stressihäire (*Posttraumatic stress disorder* ehk PTSD).¹¹ PTSD-i sümptomiteks on eelnevates lõikudes kirjeldatud põgenike vaevused: õudusunenäod ja unehäired, kokutamine, viha, tagasivaated eelnevale ja söögiisu kadumine.¹²

1.1. Noored uues elukeskkonnas

Seisukoht, et noored inimesed harjuvad uue olukorra ning ühiskonnaga, on laialt levinud. On noori, kes võtavad uued korraldused kiiresti omaks, samas on ka neid, kellel võtab ümberharjumine aega. Kõrvalseisjate arvamus, et immigrantidest noored sulanduvad kiiremini uude ühiskonda, loovad kontakte uute inimestega, õpivad kombesid ja keeled kiiresti selgeks, võib olla petlik.

J. Mirsky on oma uuringus, mis käsitleb noori immigrante, leidnud, et psühholoogilisi muresid on immigrantidest noortel rohkem kui sama vanadel kohalikel elanikel. Noorte poiste ja tüdrukute stressitase tõuseb vanuses 10-16 eluaastat ning haripunkt on vanuses 15-18.¹³ Välja toodi, et teismelised ümberasujad kaotavad tihtipeale uue elukorraldusega vanemliku eeskuju, selge kultuurilise identiteedi ning turvalise keskkonna, kus nad on teinud oma esimesed sammud eneseleidmisel.¹⁴ Peamisteks muredeks olid aga keele oskamatus, perekondlikud tülid kui ka häbenemine majandusliku olukorra või elukoha pärast.¹⁵

Mirsky uuringut toetab ka 1940ndatel Eestist põgenenud neiu mälestused. Tema noorpõlves peetud päevikust selguvad 16-aastase tütarlapse peamised mõtted uuel kodumaal. Põhilised mõtted olid: sõbrad, kool, kodumaa igatsus, pettumus, lootused kui ka arusaamatused

¹⁰ Anti Kidron, *Psühholoogia põhisuunad. Loengukonspekt*. Kolmas trükk (Tallinn : Erko trükk, 2009), 169.

¹¹ Shannon jt, „Exploring the Mental Health Effects,” 443.

¹² Samas, 454.

¹³ Andrea Michel, Peter F. Titzmann, Rainer K. Silbereisen, „Psychological Adaptation of Adolescent Immigrants From the Former Soviet Union in Germany: Acculturation Versus Age-Related Time Trends,” *Journal of Cross-Cultural Psychology* 43 (1) (2012): 62.

¹⁴ Mirsky, „Psychological Distress among Immigrant Adolescents,” 222.

¹⁵ Michel, Titzmann, Silbereisen, „Psychological Adaptation of Adolescent Immigrants From the Former Soviet Union in Germany,” 71.

vanematega.¹⁶ Üks 14-aastane eesti tüdruk Rootsis häbenes teiste ees suurlaagris viibides rannamantli puudumist ning hambapasta asemel kaasas olnud hambapastapulbrit. Neiu tundis end tol hetkel vaese pagulasena. Hilisemas elus tuli teadmine, et paljud perekonnad olid samas seisus, mis aitas tal sellest tundest pikapeale vabaneda.¹⁷

H. Turjemani, G. Meschi ja G. Fishmani noorte immigrantide ülemineku perioodi artiklist selgub, et paljud noored, kes olid uuel maal kooli läinud, tundsid seal end üksinda ning kohalike poolt tõrjutuna. Nende uuringust teismeliste immigrantide depressiivsetest tujudest koorub välja tõsiasi, et noortel, kellel olid kõrgemad ootused omavanuseliste kohalikega suhtlemisel, olid kõige rohkem pettunud ja emotsionaalselt madalamas seisus. Masendusse langeti ka siis, kui tunti raskusi teistega kommunikeerimises ja diskrimineerimist.¹⁸

Eestist põgenenud inimeste mälestustest selgub, et üksindust väga ei tuntud. Uuele kodumaale jõudnud inimesed paigutati laagritesse, kus oli palju kaasmaalasi või naaberriigi kodanikke ehk lätlasi-leedulasi. Laagris olid hakasid varakult peale aktiivse seltsieluga. Loodi laulukoorid, tantsurühmad, maleringid ja palju muid tegevusi.¹⁹ Ka noorte esialgse koolitee jätkamisel puututi eelkõige kokku rahvuskaaslastega. Laagritesse ning sinna lähiümbrusesse loodi eestikeelsed koolid, kus tihti peale õpetajateks olid Tartu Ülikooli õppejõud.²⁰ Eesti noori ümbritsesid uuel kodumaal, olgu selleks Rootsi või lääneliitlaste poolt hõivatud Saksamaa alad, eesti keel ja eesti meel. Seeläbi ei saa sõja ajal Eestist põgenenud noorte kohta üheselt väita, et nad pidid palju üksindust tundma.

Kohalikega suhtlemisel on eestlaste mälestused kahetised. On häid mälestusi kohalikest, kes sadamas eestlasi vastu võtsid,²¹ ning talupidajatest, kellel käidi abiks. Oli töödejuhatajaid, kes lasid eestlastest töölistel suure palavuse ajal varjus puhata.²² Erandeid leidis põgenikelaagrite kohalike ülemate näol, kes käsutasid eestlasi „kui valgeid orje”.²³

Micheli, Titzmanni ja Silbereiseni artiklis tuuakse välja, et kõrge stressitase neidude seas on seotud nende vanusega. Tüdrukutel teismeeas (15-18 eluaastat) suurenes depressiooniga

¹⁶ Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv (KM EKLA), f 350, s 1370, l 22.

¹⁷ KM EKLA, f 350, s 3011, l 4.

¹⁸ Hagit Turjeman, Gustavo Mesch ja Gideon Fishman, „The Effect of Acculturation on Depressive Moods: Immigrant Boys and Girls During Their Transition from Late Adolescence to Early Adulthood,” *International Journal of Psychology* 43 (1) (2008): 34, 41.

¹⁹ KM EKLA, f 350, s 1370, l 17.

²⁰ Samas, l 16.

²¹ KM EKLA, f 350, s 851, l 8.

²² KM EKLA, f 350, s 656, l 15.

²³ KM EKLA, f 350, s 1370, l 9.

ärevuse sümptomid, söömishäired ja mõnuainete kuritarvitamine. Hiljem, noore täiskasvanuna (18-25 eluaastat) antud nähud kadusid.²⁴ Antud kirjeldus teismeliste neidude kohta on ka stabiilses ühiskonnas kasvavatel tüdrukutel. Rahulikus keskkonnas elavatel neidudel võivad tekkida samamoodi söömishäired, alkoholi, tubakatoodete ning muude mõnuainete kasutamise harjumus. Seega ei saa järeldada, et ainult põgenikest neidudel on sellises eas kõrgem stressitase ning depression koos lisasümptomitega.

Poiste peamiseks depressiooni langemise põhjuseks olid diskrimineerimine, ebaõnnestunud võõrdumine vanast kultuurist ja uude kultuuri juurdumine. Märgati ka seda, et võrreldes neidudega proovisid poisid kiiremini assimileeruda uude ühiskonda, et vältida negatiivseid tundeid.²⁵

Kõige tihedamini ilmnemised teismelistel immigrantidel sümptomid nagu kiiresti ärritumine (64,8%), kurbuse tundmine (61,4%), üksinduse tundmine (55,4%), üksinduse tundmine ka siis, kui ollakse kellegagi koos (53,2%), raskus teha otsuseid (50,6%), minnakse korduvalt vaidlustesse (45,6%) ja ollakse teistega koos uje (45,4%).²⁶ Erinevusi leiti endisest Nõukogude Liidust lahkunute ja põliselanike vahel paranoiliste mõtete osast. Endisest Nõukogude Liidust pärit teismeliste seas levis mõtteviis, et keegi kontrollib su mõtteid, või tunti, et keegi jälgib või räägib sinust.²⁷ See oli kahe võrreldud rühma suurim erinevus.

1.2. Vanem põlvkond uues ühiskonnas

Depressiooni langemist mõjutab inimeste vanus. On leitud, et teismelised on uues ühiskonnas eelkõige hõivatud ja murelikud sotsiaalsete suhete kinnistamisel ja nende loomisel. Seevastu vanemad inimesed muretsevad eelkõige ülemineku pärast uude elukeskkonda.²⁸ Kahe vanuserühma vahel on leitud sarnasusi. Esimese generatsiooni ja kolmanda generatsiooni, kes elasid uues riigis, puhul leiti rohkem kodumaa igatsust ja nostalgitsemist.²⁹

²⁴ Michel, Titzmann, Silbereisen, „Psychological Adaptation of Adolescent Immigrants From the Former Soviet Union in Germany,” 62.

²⁵ Turjeman, Mesch ja Fishman, „The Effect of Acculturation on Depressive Moods,” 41,42.

²⁶ Mirsky, „Psychological Distress among Immigrant Adolescents,” 226.

²⁷ Samas, 227-228.

²⁸ Turjeman, Mesch ja Fishman, „The Effect of Acculturation on Depressive Moods,” 42.

²⁹ Sari J. Heikkinen, „Exclusion of Older Immigrants from the Former Soviet Union to Finland: The Meaning of Intergenerational Relationships,” *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 26 (2011): 390.

Sari J. Heikkineni uurimuses vanematest (pensioniealistest) immigrantidest selgus, et vanemad inimesed muretsesid eelkõige uues ühiskonnas ümbruskonna pärast. Sealhulgas turvalisuse ja usaldus ümbruskonnas elavate inimeste vahel. Ideaalis nähti ka läheduses elavaid teisi immigrante, kellega suhelda.³⁰ Ühiskondliku heaolu pärast kolisid 1940ndatel põgenenud eestlasedki. Perekond, kes eelnevalt oli elanud Rootsis põhjapool, kolis üsna ruttu tagasi Lõuna-Rootsi. Põhjuseks asjaolu, et läheduses polnud sugulasi, kellega suhelda ning uues elukohas olid olemas koolid, kuhu lapsed sai minna.³¹

Nõrkadeks kohtadeks peeti uuel kodumaal keele vähest oskust, mistõttu jäi nooremate pereliikmete õlule rohkem vastutust valdkondades, mis nõudis keele oskust. Seepärast oli vanemal generatsioonil mureks igapäevase elu toimetused.³² Eestlaste seas oli perekondi, kus lapsed õppisid uue keele kiiremini ära kui vanemad. Seetõttu võeti ühes peres teismeline poiss tõlgina alati kaasa, kui mindi ametnike juurde.³³

On leitud, et vanem generatsioon emigreerub üldjuhul oma laste ja lastelaste järgi ning parema elujärje nimel. Siiski võib see tuua kaasa sotsiaalse ja emotsionaalse tõrjutuse. Heikkinen leidis oma uurimusest, et vanemate inimeste puhul on raskem leida tundeid nagu üksindust, kurbust ja igatsust. Vanemale generatsioonile oli eelkõige tähtis oma pereliikmetega koosolemine ja neile oma aja pühendamine.³⁴ Lastel läheduses elamise tähtsust kinnitab ka ühe 69-aastase eesti mehe lahkumine koos oma abikaasaga Rootsi tütre juurde, et olla tema lähedal pärast 16 eemal oldud aastat.³⁵ Võib vaid arvata, et see ei ole üksik näide vanematest, kes oma lapse nimel võtsid ette elukorralduse muutused.

Vanemate meeste ja naiste seas tuvastati suuremad mured,³⁶ kui oldi vähem kui aasta uues riigis elatud.³⁷

³⁰ Heikkinen, „Exclusion of Older Immigrants from the Former Soviet Union to Finland,” 384-385.

³¹ KM EKLA, f 350, s 3010, l 27, 28.

³² Heikkinen, „Exclusion of Older Immigrants from the Former Soviet Union to Finland,” 384, 387.

³³ KM EKLA, f 350, s 3011, l 3.

³⁴ Heikkinen, „Exclusion of Older Immigrants from the Former Soviet Union to Finland,” 393.

³⁵ KM EKLA, f 350, s 851, l 15.

³⁶ Karen J. Aroian, Anne E. Norris, Lenny Chiang, „Gender Differences in Psychological Distress Among Immigrants From the Former Soviet Union,” *Sex Roles* Vol 48 (1/2) (2003): 45,47.

³⁷ Kee-Lee Chou, „Psychological Distress in Migrants in Australia over 50 years old: A Longitudinal investigation,” *Journal of Affective Disorders* 98 (2007): 104.

1.3. Naiste ja meeste erinevused uues ühiskonnas harjumisel

Mirsky toob oma uuringus välja naiste ja meeste emotsioonide erinevused. Naised on avatumad oma emotsioonide ja murede välja näitamisele kui mehed. Samuti on naistel muresid rohkem ja nad võtavad need omaks. Mehed seevastu näitavad oma muresid välja oma käitumises, aga nad ei kaldu nii äärmustesse kui vastassugu.³⁸ Mirsky mõte naiste ja meeste emotsionaalsuse kohta pole rutiinses ühiskonnas midagi uut. Igapäevaelus on alati rohkem näha ja tunda naiste emotsioone kui meeste. Selles osas pole artikliautor teinud uut avastust. Samas pingelisemas ühiskonnas võivad naiste emotsioonid välja lüüa intensiivsemalt kui tavaliselt.

Uues keskkonnas oli naisterahvaste stress eelkõige seotud väheste sõprade, ühiskondlikult väheste toetusega, väheste immigrantidega kodukohas kui ka diskrimineerimise pärast.³⁹ Kaasmaalaste põgenike puudumise tõttu kolisid nii mõnedki eestlased uude kohta, et oleks kellegagi suhelda.⁴⁰

Aroiani, Norrise ja Chiangi sugudevahelisest psühholoogilise stressi erinevusest rääkiv artikkel lisab, et täiskasvanute naiste stressitaset suurendas nende ühiskondlik roll käia tööl, olla abikaasa ning kasvatada lapsi. Leiti, et töötavatel abielus naistel on ikkagi emotsionaalselt raskem ka siis, kui nende abikaasa ei töötanud ja sai olla lastega kodus. Tööl käivate naiste stressi tugevdas veel tunne, et nad on oma kaastöötajatest võõrdunud ja neil polnud kõrgharidust, mis omakorda tõi kaasa üksindustunde ning võõrdumist uuest kultuurist.⁴¹ Eestlastest põgenike elulugude põhjal ei saa märkida, et naised oleksid end väga võõrdunult tundnud. Eelkõige otsisid naised endale ise tööd, ka siis, kui neil puudusid töölkäimise kogemused⁴² või vastav haridus.⁴³

Meestel oli stressitase suurem, kui nad olid abielus pensionärid. Mitteabielus töötutel ning töökohtadega meestel oli vähem muresid. Mehi võis stressini viia nende ootused traditsiooniliste sugurollide täitmine, mis ei vastanud nende ootustele. Näiteks, vaba aega oli

³⁸ Mirsky, „Psychological Distress among Immigrant Adolescents,” 227.

³⁹ Turjeman, Mesch ja Fishman, „The Effect of Acculturation on Depressive Moods,” 39.

⁴⁰ KM EKLA, f 350, s 3010, l 27.

⁴¹ Aroian, Norris, Chiang, „Gender Differences in Psychological Distress Among Immigrants From the Former Soviet Union,” 40,47.

⁴² Terje Hallik, Kristi Kukk ja Janet Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 288.

⁴³ Terje Hallik, Kristi Kukk ja Janet Laidla, „Tiina Timusk. Elulood,” *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 288.

endisel kodumaal rohkem kui uues koduriigis. Seeläbi ei saadud vaba aega veeta nii kui vanasti.⁴⁴

Fakti, et pensioniealistel meestel oli uuel kodumaal raskem kohaneda, toetab ka Eestist lahkunud mehe tütre mälestused. Kuigi eestlaste seas oli uuel kodumaal populaarne saada kokku ning meenutada isamaad,⁴⁵ ei olnud see piisavaks, et 69-aastaselt kodumaalt emigreerunud eesti mees oleks ära õppinud uue keele ning kohanenud läänelikuma ühiskonnaga. Mehe tütre mälestustest selgub, et isa igatses kuni surmani kodumaad ning tundis end Rootsis võõrana. Sellest tulenevalt hoidis mees omaette ning luges kodus raamatuid.⁴⁶ Kuigi vanematele inimestel on perekond tähtis, ei saa alati kindel olla ja arvata, et lähedaste olemasolu aitab uuel kodumaal kohaneda.

⁴⁴ Samas, 44.

⁴⁵ KM EKLA, f 350, s 851, l 11.

⁴⁶ Samas, l 15.

2. Eestist põgenemine

Saksamaa ja Nõukogude Liidu võitlus Eesti territooriumi pärast kestis 1944. aasta teise pooleni, mil Nõukogude Liit saavutas kontrolli Eesti üle pea 50 aastaks. Võimuvõitluse aastatel (1940-1944) lahkus Eestist tuhandeid inimesi.

Suur organiseeritud lahkumine algas 1939. aastal, kui Saksamaa kutsus baltisakslasi tagasi kodumaale. *Umsiedlung* ehk baltisakslaste ümberasumine kestis kuni 1941. aastani. Koos baltisakslastega lahkus tuhandeid eestlasi, kes soovisid uut elu alustada. Põgenemine suurenes kodumaalt aastatel 1940-1941, mil Eesti oli Nõukogude Liidu võimu all. Lahkuti eelkõige Saksamaale, Rootsi ja Soome.⁴⁷ Oktoobris 1940 lahkusid üle mere 110 Pakri elanikku, kellel lubati Nõukogude valitsuse poolt Stockholmi minna. Samal aastal lahkusid üheksa Naissaare elanikku ise salaja Rootsi poole.⁴⁸ Võib aimata, et suurenenud põgenemise võis põhjustada eestlaste mälestused kehvast elust võõrvõimu all kui ka hirm, mille põhjustas 14. juunil 1941. aastal toimunud küüditamine. Sel ajal arreteeriti ja viidi Siberisse ligikaudu 10 000 inimest.

Põgenemine kodumaalt vähenes alates 1941. aasta sügisest, kui võimul oli Saksa valitsus. Sakslaste okupatsioon kestis kuni 1944. aastani. Põgenemise vähenemisel võis rolli mängida valitsuse propaganda nimetada kodumaalt lahkunuid kodumaareeturiteks.⁴⁹ Saksa valitsuse tulekuga loodeti, et sakslased on riigi vabastajad ja ühiselt taasloodakse Eesti vabariik.

Uus väljaränne kodumaalt hoogustus 1943. aastal, mil hakkas Rootsi riik rannarootslasi kodumaale tagasi kutsuma. Organiseeritud minekuga Rootsi läks kaasa ka ligikaudu 2 000 eestlast.⁵⁰ Eestlaste tekkinud lootus sakslaste suhtes hakkas hääbuma, kui noori eesti mehi hakati Saksamaa armeesse värbama. Lootuses Saksa armeest pääseda, põgenesid paljud mehed Soome. Kodumaal hakati neid noori mehi kutsuma Soomepoisteks.⁵¹

Eestist põgenemise kõrgpunktiks võib nimetada 1944. aasta suve ja sügist, mil mereäärased alad ja sadamad olid täis paate, inimesi kui mahajäetuid asju.⁵² Alates 1944. aastast kuni 1991. aastani oli Eesti Nõukogude Liidu võimu all. Hirm Nõukogude võimu ees viis

⁴⁷ Kumer-Haukanõmm, "Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände," 14.

⁴⁸ Raimo Raag, "Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal," *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, toimetajad Terje Hallik, Kristi Kukk, Janet Laidla, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 57-58.

⁴⁹ Kumer-Haukanõmm, "Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände," 14-15.

⁵⁰ Samas, 15.

⁵¹ Samas, 15.

⁵² Anne-Marie Dahlberg, Toomas Tamla, *Eesti ja Rootsi. Estland och Svergie*, (Tallinn : Huma, 1993), 142

paljusid eestlasi oma sünnikodudest sadade kui ka tuhandete kilomeetrite kaugusele, kust loodeti mõne aasta pärast uuesti kodumaale tagasi siirduda.

Kodumaalt lahkumine ning igapäevase elu ja tähtsate inimeste maha jätmine on kurbust tekitav. Keskkond, kus on üles kasvatud, on kodune ja tavaliselt turvaline. Turvalisuse puudumisel ning teadmatus tuleviku ees võib olla stressi tekitav. Sellest hoolimata lahkusid tuhanded eestlased üle mere Rootsi või siis maismaad pidi (või üle mere) Saksamaa poole. Retk sihtpunkti oli kõike muud kui ohutu. Sõja ajal võib rinne muutuda tundidega, nii ka Teise maailmasõja ajal. 1944. aasta oli Eestis suur segaduste aeg. Mandri-Eestis olid võimul enamlased, saartel veel sakslased. Põgenema pääsemine oli mõlema võimu alt raske.

2.1. Põgenemine Rootsi

Rannikuäärsed alad olid 1944. aasta sügisel täis inimesi ja paate. Tol ajal ligikaudu 10-aastase poisi mälestused Virtsu ja Kuivastu sadamast on põnevad. Täiskasvanud inimesed sagisid palju ringi ja õhkkond oli pingeline, kui väliseestlane nüüd tagant järgi meenutab.⁵³ Vanemad inimesed, kes teadsid paremini ja teadvustasid omale olukorda, tegid sel ajal kõik, et pääseda ohutumasse kohta. Neid valdasid nii hirm kui ka ärevus tuleviku pärast, sest olukord riigis ja maailmas oli iga tunniga muutuv. Seevastu lapsed, noorukid, kes ei mõistnud olukorra tõsisust, võtsid olukorda tunduvalt kergemini kui täiskasvanud. Mälestustest selgub, et noore poisina ei tundnud hirmu närviliste sakslaste ees ega ka kartnud riielda saada, et kangutas sadamas olnud puitkaste lahti ning võttis sealt padruneid kaasa.⁵⁴ Samuti noor neiu, kes nägi lahkuval laeval olles Pika Hermani tornis sini-must-valget lippu, soovis tagasi koju minna, sest ei mõistnud, et rahvuslipp lehvib seal vaid viivuks.⁵⁵ Kuna kõik noored ei mõistnud tol ajal, millised poliitilised võitlused riigis käisid, siis ei saadud täielikult aru kodust lahkumise põhjustest.

Ühe noorelt lahkunud eestlanna mälestustes kajastatakse tema lapsepõlve unenägu, mis hiljem tagantjärele mõeldes näitas talle oma elu ja Eesti tulevikku. Tuleb tõdeda, et igaüks võib erinevalt tõlgendada toda unenägu, aga tol ajal 10-aastase tüdruku unenägu justkui näitas talle

⁵³ Tiina Kirss, „Lembit Aringi põgenemislugu,” *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, (Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006), 55-56 .

⁵⁴ Samas, 56.

⁵⁵ Tiina Kirss, „Maire Polashek. Muudatused tuultes,” *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, (Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006), 103.

nende perekonnaajalugu. Unenäos oli palju inimesi, kes kõndisid mööda teed neiu vanavanemate talu poole, aga ühtäkki tüdruku isa käskis kraavi hüpata, sest nad ei tohtinud tee peal olla. Kraavis oli aga palju veresarnast vedelikku ning äkitselt kusagilt kaugelt lehvitasid sugulased. Peale seda nägi neiu, et tema ema on juba vanavanemtae talu juures ja kui tema oma isaga sinna jõudis, oli kõik kõle ja tühi. Ümber keerates oli aga tuba selline nagu see oli olnud vanaema elu ajal. Täiskasvanuna tõlgendas naine oma meeldejäänud unenägu kui nende põgenemisteedkonda, kus nad põgenesid nõukogude võimu eest. Hiljem mõistis naine, et unenäos tema sugulased lehvitasid, sest 1950. aastal saadi sugulastega üle pika aja kontakti ja ema oli seepärast talus enne teisi, sest ta külastas 1965. aastal esimesena oma perekonnast Eestit. Teised aga 8 aastat hiljem.⁵⁶

Põgenemine oma kodust on emotsionalselt raske ning seepärast ilmneb mälestusi lugedes väga erinevaid ja huvitavaid asju, mida eestlased lahkudes kaasa võtsid. Kõige tarvilikumad esemed, mida kaasa võeti olid riided ja söök.⁵⁷ Oli inimesi, kes võtsid kaasa suitsu ning alkoholi. Need aitasid merel patrullivaid sakslasi tihtipeale ära osta.⁵⁸ Emotsioonide vallas pakiti kaasa ka 15 kohvritäit naaritsakasukaid⁵⁹, kotitäis kingi ja patšokke⁶⁰, mikroskoop, erinevate riikide müntide kogu ja koerad. Kellapoe omanik võttis kaasa kellasid, kergejõustiklane Aleksander Kreek oma Euroopas võidetud medalid, et vajadusel saaks oma isikut tuvastada.⁶¹ Inimesed pidasid erinevaid esemeid endale kalliks ning uues elus tarvis minevat. Leidus neid, kes võtsid killukese oma perekonnaajalugu kaasa fotoalbumite näol. Maha ei jäetud kristallist suhkrutoose ja kausikesi. Linnas elanud naised ei jätnud maha oma peenemaid kleite.⁶² Kaasa võetud asjad ja nende tähtsaks pidamine näitas põgeniku sotsiaalset keskkonda, kust ta tuli. Maakohtadest lahkunute elulugudest ei ilmne, et kaasa oleks võetud uhkeid kleite ning nipsasjakesi.

⁵⁶ Terje Hallik, Kristi Kukk ja Janet Laidla, "Maret-Marje Paljak. Elulood," *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 261-262.

⁵⁷ Tiina Kirss, *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, (Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006), 211.

⁵⁸ Raimo Raag, "Eesti sõjapõgenike saabumine Ojamaale 1944. aasta sügisel kohaliku ajakirjanduse kajastuses," *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud: 22. oktoobril 2004 Tartus toimunud rahvusvahelise teaduskonverentsi artiklite kogumik*, toimetajad Kaja K.-Haukanõmm, Tiit Rosenberg ja Tiit Tammaru. (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006), 90.

⁵⁹ Samas, 93.

⁶⁰ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 285.

⁶¹ Raag, "Eesti sõjapõgenike saabumine Ojamaale 1944. aasta sügisel kohaliku ajakirjanduse kajastuses," 92-93.

⁶² Kirss, *Rändlindude pesad*, 443-444.

2.1.1. Merel

Paatide või laevadega lahkujaid võis sadamas oodata suured segadused. Hirmul ja segaduses inimesed ei pruugi alati aru saada, mida nad teevad või ütlevad. Tihtipeale tegutsetakse ilma mõtlemata ning võetakse teiste öeldut tõesena ning järgitakse teisi. Seda võib nimetada massipsühhoosiks, mis toimus 1944. aastal sadamates ja suuremates väljasõidukohtades. Nii näiteks oli 1944. aastal Tallinna sadamas suur segadus, kus paljud laeval olijad hakkasid kiiresti maha minema, sest kuulduste järgi läks see laev Saksamaale, mitte soovitud sihtpunkti Rootsi. Mälestuste autor jäi oma emaga laeva peale, sest ema tuttav rootslasest halastajaõde istus rahulikult laevas edasi. Naise tädi aga jooksis oma lapsega laevalt maha. Kail olles öeldi tädile, et too tagasi läheks, mida ta kohe tegigi.⁶³ Omadus jääda suures segaduses rahulikuks ja enesekindlaks viib suurema tõenäosusega soovitud lõpptulemuseni.

Teekond Eestist lahkumisel oli pikk ja ohtlik, sest punaarmeelehed kui ka sakslased valvasid olukorda nii mandril kui ka merel. Merel olemise tegi olukorra keerulisemaks peale punaarmeele⁶⁴ ja sakslaste⁶⁵ pommide sügistormid, mis raputasid Läänemerel laevu. Kuigi vees olemine tegi paljud põgenikud merehaigeks, oldi kaasmaalastega kokkuhoidvad. Aidati neid, kes olid nõrgemad või vajasisid abi.

Lisaks merehaigeks loksutamisele⁶⁶ uputas meri sügistormides ka laevu ja paate, mis omakorda tõi kaasa inimohvreid. Mõnel üksikul korral saadi õigel ajal jaole ning enamik inimesi suudeti tormisest merest päästa.⁶⁷ Väikesed paadid, millega mindi Eestist Rootsi, olid vanad ning paljud neist ei pidanud vett. Nii pidid paadis olijad tihtipeale kordamööda õõ läbi vett välja viskama.⁶⁸ ⁶⁹ Veelgi ohtlikumaks muutus laevas olemine, kui soolase mereveega sai kokku kaasavõetud bensiin ja põgenike seljas olnud villased riided. Merevee, bensiini ja villariide kokkupuutel sai nahk põletada ja läks seejärel mädanema.⁷⁰ Selle põhjuseks oli peale pikka põgenemisteedkonda nii mõnelgi kodumaalt lahkunul põletushaavad nahal.

⁶³ Terje Hallik, Kristi Kukk ja Janet Laidla, "Tiina Timusk. Elulood," *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 285.

⁶⁴ Edgar Saar, "Põgenemine Rootsi 1944. aasta hilissuvel ja sügisel," *TUNA 3* (2004) : 27, külastatud 27. jaanuar 2016. URL http://www.arhiiv.ee/public/TUNA/Artiklid/2004/3/2004-3_sisu.pdf

⁶⁵ Kirss, *Rändlindude pesad*, 37.

⁶⁶ Samas, 104.

⁶⁷ Saar, "Põgenemine Rootsi 1944. aasta hilissuvel ja sügisel," 69.

⁶⁸ Kirss, *Rändlindude pesad*, 37.

⁶⁹ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 269.

⁷⁰ Kirss, *Rändlindude pesad*, 39.

Põgenike meenutuste põhjal tunti suurt rahulolu, kui nähti ees maad. Rootsi lahkunud jõudsid mõnikord enda teadmata Ahvenamaa saarestikku. Tänu kohalike abivalmidusele suunati nad peale lühikest vahepeatust edasi Rootsi poole.^{71 72}

2.1.2. Vastuvõtt mandril

Rootsi oli valmistunud põgenike vastuvõtmiseks. Kuigi sinna jõuti kolme erinevat teed pidi, läbi Soome või Taani ja Saksamaa,⁷³ siis kõige rohkem tuldi otse üle Läänemere väikeste paatidega. Eelkõige valmistuti vastu võtma neid, kes tulid üle mere. Rootsi vetes patrullisid riigilaevad, mis vajadusel võtsid sleppi, näitasid teekonda, andsid kütust või korjasid inimesed paatidest peale ja viisid mandrile.⁷⁴ Põgenejad kohtusid mandril esimestena Rootsi Punase Risti, rannavalve, naiskodukaitse (*lottade*), politsei või piirivalvega.⁷⁵ Eesti põgenikud on nõustunud ühiselt, et vastuvõtt Rootsis oli soe ning neid abistati igati.^{76 77}

Krahv Folke Bernadotte juhtimisel tehti Rootsis põgenike vastuvõtuplaan. See nägi ette saabujate vastuvõttu kaitsejõudude poolt, kogunemispunktidesse viimise. Seal pandi riiki tulijad kirja, kuulati üle, anti süüa, saadeti arsti juurde ning täisauna. Lõpuks anti seal vajadusel uued riided. Seejärel viidi põgenikud paariks nädalaks karantiini ning lõpuks püsivamasse laagrisse. Sealt hakati kodumaalt lahkunuid Rootsi ühiskonda sobitama.⁷⁸ Rootslaste poolne vastutulelikkus oli hea algus eestlastele uues kodukohas hakkama saamiseks. Merelt tulnud põgenikele anti kohe rannas sooja kakaod, mida polnud paljud lapsed varem saanud,⁷⁹ saiakesi⁸⁰ kui ka šokolaadi.⁸¹ Rõõmu tunti ka sooja vee ja seebiga pesemisest ning puhastatud riietest.⁸²

Mandrile jõudes kadus eestlastes hirm, mis oli merel olles. Maismaale jõudmine oli rahustav. Oli ka pettunuid, kes lootsid, et jõudes Rootsi magatakse jälle linade vahel. Pettumust

⁷¹ Kirss, *Rändlindude pesad*, 39-41.

⁷² Saar, "Põgenemine Rootsi 1944. aasta hilissuvel ja sügisel," 69-70.

⁷³ Raag, "Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal," 57.

⁷⁴ Carl Göran Andræ, *Rootsi ja suur põgenemine Eestist 1943-1944* (Tallinn : Olion, 2005), 109.

⁷⁵ Raag, "Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal," 59.

⁷⁶ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 269, 285.

⁷⁷ Kirss, *Rändlindude pesad*, 88.

⁷⁸ Raag, "Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal," 59-61.

⁷⁹ Andræ, *Rootsi ja suur põgenemine Eestist 1943-1944*, 127.

⁸⁰ Kirss, *Rändlindude pesad*, 63.

⁸¹ Saar, "Põgenemine Rootsi 1944. aasta hilissuvel ja sügisel," 67.

⁸² Kirss, *Rändlindude pesad*, 43.

valmistas asjaolu, et põgenikele jagatud tekid, padjad ja linad olid tehtud paberist, mis krõbisesid häirivalt.⁸³ Inimestel on kombeks kehvemates oludes loota, et pärast rasket teekonda jõutakse paremasse paika ja oludesse. Pettumus on suur, kui oodatut ei tule. Kuid aja jooksul inimene harjub uue olukorraga ning lepib olemasolevaga. Ka mälestuste jagaja tõdes, et aja jooksul hakkas ta oma perega nautima seda, mis neile Rootsi riigi poolt pakuti ning oldi õnnelikud.⁸⁴

2.1.3. Laagrid

Rannikult saadeti merelt tulijad edasi sisemaa laagritesse. Sõit sisemaale on eestlaste mälestustes eredalt mees. Jõudmine Rootsi linnadesse just õhtusel ajal, mil süttisid tuled, oli noortele põgenikele väga meeldejääv. Elektrivalgus oli põgenike jaoks midagi uut.⁸⁵ Eestlased olid sõja ajal elanud pimenduspoliitikaga, millega rootslased polnud varem kokku puutunud.⁸⁶ Tulede säras linnad tekitasid nii mõneski eestlases hea ja sooja tunde, mis püsis nendel mees aastakümneid.

Sisemaa laagrites majutati põgenikke nii koolidesse, hotellidesse kui ka sõjaväebarakkidesse.⁸⁷ Oli abivalmsaid rootslasi, kes võtsid põgenikke enda juurde.⁸⁸ ⁸⁹ Rootslaste kodudes elanud kodumaalt lahkunud said ööbida võõrustajate juures, aga söömas pidid käima laagrites. Vahetevahel olid noortele eestlastele teekond majutuskoha ja laagri vahel pikk ja kurnav. Sama teekonda läbiti päevas vähemalt kolm korda – hommikul, lõunal ja õhtul. Siiski võeti teekond mitu korda päevas ette, sest kõhud olid tühjad.

Paljudes laagrites eraldati mehed ja naised. Seda tehti nii Saksamaal kui ka Rootsis. Naised jäid lastega ning mehed pandi eraldi ruumidesse või hoonetesse.⁹⁰ Mõningates laagrites jäid perekonnad kokku, aga nende seast eraldati poissmehed ja üksikud neiud, kes said endale ööbimiseks teised ruumid.⁹¹ Korraldus, kus pereliikmed said vaid söögi ajal kokku, lõhestas

⁸³ Samas, 42-43.

⁸⁴ Tiina Kirss, „Aino Rebane. Sõja mõjud minu ja minu pere elus,“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil. (Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006)*, 43.

⁸⁵ Kirss, *Rändlindude pesad*, 63.

⁸⁶ Samas, 87.

⁸⁷ Samas, 59, 63, 87-88.

⁸⁸ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 269.

⁸⁹ Raag, “Eesti sõjapõgenike saabumine Ojamaale 1944. aasta sügisel kohaliku ajakirjanduse kajastuses,” 94.

⁹⁰ Kirss, *Rändlindude pesad*, 44, 212.

⁹¹ Kirss, *Rändlindude pesad*, 63.

perekondi. Paljud põgenikud tundsid, et selline kord on justkui vanglas.⁹² Vaimselt on perekondade lahutamine igale pereliikmele raske. Lähedaste inimeste olemasolu uues ühiskonnas on põgenikele tähtis toetavad ka sellekohased uuringud.⁹³ Laagrites lahutatud perekonnad ühinesid, kui aeg oli taas alustada oma uue eluga.

2.1.4. Uus elu

Peale laagris veedetud aega hakkasid põgenikud iseseisvalt elama. Otsiti tööd, elupaika ning õpiti rootsi keelt. Kaasmaalased hoidsid tugevalt kokku põgenikena uuel maal ning abistasid teineteist. Ühistegevusega alustati juba laagrites ning need jätkusid ka hilisemas elus. Kõigi nende huviringidega hoiti emotsionaalset sidet Eestiga ning kanti edasi traditsioone. Oma meeleolu prooviti rõõmsana hoida ning olla tuleviku suhtes optimistlikud.

Omavahelist suhtlust arendati edasi ajalehtede teel. Ajalehtede vahendusel anti teada olukorrast Eestis,⁹⁴ kaasmaalastest, kes on kusagil teises riigis,⁹⁵ ning Euroopa suurriikide uudiseid.⁹⁶ Kokkuhoidvus oli suur eestlaste seas Rootsis. Peale igasuguste väikeste teadete, mis olid vajalikud ühiskonda sulandumiseks, avaldati Eesti-Rootsi sõnastikke rootsi keele kiiremaks selgeks saamiseks.⁹⁷ Lugesdes Rootsis elavate eestlaste poolt toimetatud ajalehte, tuleb välja, et nendepoolsed uudised Eestist toimuvast olid väga emotsionaalsed ning negatiivselt meelestatud.

2.1.5. Töö

Kuna vähesed eestlased oskasid rootsi keelt, tegi see töö leidmise raskeks. Oma erialast tööd, mida varem tehti, ei saadud uuel kodumaal alati esimese korraga. Alustama pidi lihtsamast tööst. Naised said tihtipeale tööle kas vabrikutesse või majapidamistesse koristajateks. Mehed

⁹² Tiina Kirss, „Aino Rebane. Sõja mõjud minu ja minu pere elus,“ 44.

⁹³ Heikkinen, „Exclusion of Older Immigrants from the Former Soviet Union to Finland,“ 393.

⁹⁴ „Teateid kodumaalt,“ *Eesti Teataja*, 8. august 1945, 4.

⁹⁵ „Eestlased Ameerika tsoonis,“ *Eesti Teataja*, 8. august 1945, 2.

⁹⁶ „Inglise „maavärisemine,“ „*Eesti Teataja*, 8. august 1945, 1.

⁹⁷ „Eesti-Rootsi sõnastik,“ *Eesti Teataja*, 8. august 1945, 5.

Sõnastik ilmus igas lehenumbris kuni tähestiku lõpuni 24.oktoobrini 1945. aastani lehenumbri eelviimasel leheküljel.

pandi metsa, tallu või vabrikusse tööle.⁹⁸ Mälestusi lugedes selgub, et mehi ei pahandanud, et nad palgati lihttööle. Tundub, et nad olid eelkõige õnnelikud, et midagigi said, millega perekonda ülal pidada. Seevastu naiste mälestustes loeb välja kibestumust ja nõrdimust, kui nende uus töökoht oli n-ö madalama tasemega. Sellist naistepoolset hoiakut on ära märgitud ka uuringud naisimmigrantidest.⁹⁹ Eestis paremal järjel elanud naised ei käinud varasemalt tööl¹⁰⁰ ja uues riigis tööle asumine ei olnud kerge. Naiste jaoks oli häbi, kui uuel kodumaal keegi käsutas teda, ning samal ajal meeles mõlkus, et Eestis olles oli ta paremal ühiskondlikul positsioonil, näiteks „tähtis Haapsalu koolipreili.“¹⁰¹

Töö ja kodude leidmisega ei olnud põgenikud alati üksi. Kaasmaalased, kellel oli juba ametikoht olemas, aitasid teineteist töö leidmisega¹⁰² ning Rootsi riik aitas omalt poolt kaasa. Nii loodi kõrgharidusega ja natuke vanematele inimestele töökohad muuseumitesse ja ülikoolidesse. Ametikohad olid eelkõige arhiivides.¹⁰³ ¹⁰⁴ Riigi abi oli uutele Rootsi kodanikele tähtis. Sellega anti enesekindlust ja usku tulevikuks.

Eesti naiste nutikus uues ühiskonnas oli märkimisväärne. Raskes majanduslikus olukorras, mil raha oli vähe ja lapsed olid liiga väikesed, et tööle minna, lahendati probleemid kiiresti. Enda väikeste lastega lõuna ajal jalutamas käies, hakkas üks eestlanna kaasa võtma ümbruskonnast teisi lapsi. Iga lapsevanem andis eestlannale raha nende lastega tegelemise eest. Nii teenis naine oma perele lisaks paar krooni, mis tol ajal oli vajalik summa.¹⁰⁵ Rootsis elas ka eestlanna, kes valetas oma arstihariduse kohta ning hakkas raha teenima meditsiinivaldkonnas.¹⁰⁶ Kuigi naine õppis iseseisvalt meditsiiniraamatutest oma töö selgeks¹⁰⁷, oli lapsi kasvatavale üksikemale see suur jõupingutus. Samuti oli eestlannade jaoks suureks eeliseks keele oskamine

⁹⁸ Kirss, *Rändlindude pesad*, 45.

⁹⁹ Aroian, Norris, Chiang, „Gender Differences in Psychological Distress Among Immigrants From the Former Soviet Union,“ 40.

¹⁰⁰ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 288.

¹⁰¹ Tiina Kirss, „Anu Jõe intervjuu,“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil. (Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006)*, 481.

¹⁰² Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 139-140.

¹⁰³ Andræ, *Rootsi ja suur põgenemine Eestist 1943-1944*, 189.

¹⁰⁴ Anu Mai Kõll, „Eesti põgenike toimetulekust Rootsis naiste perspektiivis,“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, toimetajad Terje Hallik, Kristi Kukk, Janet Laidla, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 74.

¹⁰⁵ Terje Hallik, Kristi Kukk ja Janet Laidla, „Alo Suurna. Elulood,“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 140.

¹⁰⁶ Hallik, Kukk ja Laidla, „Tiina Timusk. Elulood,“ 288.

¹⁰⁷ Samas, 288.

ning uute tutvuste loomine. Tänu tutvustele said naised endale tasuvamaid töökohti, näiteks, Kanada saatkonda, mis omakorda andis tulevikus võimaluse edasi kolida Kanadasse.¹⁰⁸

Eestlaste tööalane käimine tõi vastuolusid eestlaste ja põliselanike vahel. Kuigi põgenikud oma mälestustes Rootsi ametiühinguid ei maini, saab sellekohast informatsiooni ajalehest Eesti Teataja. Vaidlusi tekitas eestlaste ja Rootsi tööandjate vahel ametiühingud ja nendesse astumine. Rootsi ametiühingute mure, et eestlased ei soovi ühingusse astuda ning kuuldused, et eestlased teevad oma kaasmaalaste seas kihutustööd, et ühingutesse ei astutaks, leidis kajastust ajakirjanduses. Inimestel olid seoses ametiühingutega kartused. Rahalised kohustused ühingusse astumisel ja huvipuudus olid esimesed põhjused.¹⁰⁹ Teadmatus, mis on ametiühing ja mille jaoks see hea on, takistas eestlasi liitumast, sest paljud eestlastest vabrikutöölised olid antud ametil ning töölisklassis esmakordselt. Neil puudus ülevaatlik informatsioon ametiühingust.¹¹⁰ Võib vaid aimata, et osade eestlaste jaoks oli kohustuslik ametiühingusse astumine meenutanud Nõukogude Liidu okupatsiooni, mil sooviti võimalikult palju inimesi kommunistlikusse parteisse saada. Paralleelide toomine kahe ühingu vahele võis tekitada ebameeldivaid tundeid.

2.1.6. Elamine

Rootsis oli 1940ndatel suur korteripuudus, mis raskendas suurtel, viieliikmelistel perekondadel, leida oma kodu. Probleemi lahendamiseks saadeti noored varakult tööle, et perekonnad muutuksid väiksemateks.¹¹¹ Üksikemast majateenijannana pidi saatma majaomanike käsul oma ühe alaealise tütre teise eesti perekonna juurde, sest poldud rahul, et nendega ühe katuse all elas teenijanna kaks last.¹¹²

Korteri olemasolul oli tavaline, et perekonnad elasid ühe-kahetoalistes korterites.¹¹³ Polnud veider, kui kahetoalises korteris võis elada üheksa inimest. Enda pisikestesse elamistesse võtsid eestlased oma kaasmaalasi ning sugulasi kuna korteriüür oli alles tööle asunud eestlaste jaoks liiga kõrge. See ajendas võtma oma pisikesse elamisse juurde üürilisi ning selle tulemusena

¹⁰⁸ Terje Hallik, Kristi Kukk ja Janet Laidla, "Asta Toppi. Elulood," *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 116.

¹⁰⁹ "Eestlased tööstuses ja ametiühingud," *Eesti Teataja*, 12. september 1945, 2.

¹¹⁰ "Rootsi tööliised pole põgenike vastu," *Eesti Teataja*, 26. september 1945, 1.

¹¹¹ Kirss, *Rändlindude pesad*, 45-46.

¹¹² Hallik, Kukk ja Laidla, "Tiina Timusk. Elulood," 286-287.

¹¹³ Kirss, *Rändlindude pesad*, 45-46.

magati ka köögis ning söögilaua all.^{114 115} Kehva majanduslikku olukorda arvestades aitas Rootsi riik põgenikel korteri sisutamisel mööbliga. Riik andis nullist alustavale eesti perele paar mööblieset, mille eest igakuiselt tasuti kuni lõpuks endale saadi.¹¹⁶

Elamisruumi kitsikus tekitas tülisid sugulaste vahele.¹¹⁷ Kuna ruumikitsikus oli probleemiks inimeste vahelisel suhtlemisel, siis võis paljudele eestlastele jääda tunne, et rootslased elavad tunduvalt paremini kui nemad. Selle mõtte ajendil andis ajaleht Eesti Teataja ühes oma numbris Rootsis elavatele eestlastele ülevaate Rootsi perekondade elamistingimuste kohta. Selle artikliga näidati eestlastele, et tegelikkuses paljud rootslased ei ela palju paremini kui põgenikud ning ka rootslaste seas on perekondi, kus on raske tulusid ja kulusid tasakaalus hoida ja elamisruumi napib. Korterikitsikust võrreldi Tallinnaga, kus valitses sarnane olukord.¹¹⁸

2.1.7. Poliitika ja kodakondsus

Majanduslike raskuste kõrval kerkisid Rootsis olnud põgenike igapäevaellu poliitilised. 1944. aastal välja antud ajalehe Eesti Sõna lehenumbritest ilmneb, et Rootsi valitsus teeb koostööd Nõukogude Liidu saatkonnaga ning lubab saadikutel külastada Eesti laagreid Rootsis. Samuti andis Rootsi valitsus kaudselt mõista, et nad tunnustavad Balti riikide okupeerimist Nõukogude Liidu poolt. Selline otsus sai eestlaste ja rootslaste poolse kriitika osaks.¹¹⁹ Ligikaudu 210 aktiivset eestlast, kes olid Rootsi valitsuse külastusloa vastu, saatsid valitsusele kirja, milles väljendasid oma meelepaha.¹²⁰ Rootsi valitsuse otsusest kuulsid Saksamaal elavad eestlased ning näitasid oma rahulolematust välja ajalehe Eesti Sõna mitmes numbris järjest. Ühes Eesti Sõna numbris anti edasi Rootsis laagris olevate eestlaste ähvarduse, et pigem nad põgenevad laagrist kui võtavad oma laagri-kodus Nõukogude Liidu saadikuid vastu.¹²¹ Saksamaal välja antud ajaleht Eesti Sõna edastas ka Rootsi lehe Folkets Dagblad'i uudise

¹¹⁴ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 115.

¹¹⁵ Arvo Mägi, *Mis meelde on jäänud. Episoode ja meeleolusid*, (Tartu : Kirjastus Ilmamaa, 2001), 242.

¹¹⁶ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 115.

¹¹⁷ Samas, 287.

¹¹⁸ "Rootslaste elutingimustest," *Eesti Teataja*, 29. august 1945, 4.

¹¹⁹ "Põgenikud Rootsis protesteerivad," *Eesti Sõna*, 16. detsember 1944 : 1.

¹²⁰ "Uusi proteste Rootsi valitsuse ees," *Eesti Sõna*, 20. detsember 1944 : 1.

¹²¹ "Rootsi põgenikelaagrites ei sallita Nõukogude esindajaid," *Eesti Sõna*, 22. detsember 1944 : 2.

nõukogulastest, kes plaanivad balti põgenike tööle saamist Rootsis takistada.¹²² Eestlaste olukord Rootsis muutus üha ebastabiiliseks.

Eestlaste häid suhteid rootslastega varjutasid probleemid kodakondsusega. Nõukogude Liit võttis 1940. aastal vastu seaduse, kus tunnistatakse kõik endised Balti riikide kodanikud Nõukogude Liidu kodanikeks. Sakslaste okupatsiooni ajal (1942-1944) seadus tühistati, kuid see võeti uuesti kasutusele teise Nõukogude Liidu okupatsiooni ajal (1944-1991). Põgenenud eestlaste kodakondsus sõltus tegelikkuses sellest, kas neid vastu võtnud riik tunnustas Eesti riigi okupeerimist või mitte. Kui vastuvõtjariik tunnustas okupeerimist, anti eestlastele automaatselt Nõukogude Liidu kodakondsus. Kui ei tunnustatud, siis oli eestlastel ikka Eesti kodakondsus. Osadel eestlastel aga üldse puudus kodakondsus.¹²³ Rootsis olid kodakondsuseta baltlased ainult need, kes olid enne 1940. aasta augustit lahkunud kodumaalt ja polnud ennast enne 1. novembrit 1940 Nõukogude Liidu konsulaadis registreerinud. Seepärast arvati, et enamik Rootsis olevatest põgenikest on Nõukogude Liidu kodanikud.¹²⁴ Sellest häirituna kirjutasid eestlased taaskord protesteeriva kirja Rootsi välisministeeriumisse, et neile lõpetaks Nõukogude Liidu kodakondsuse pealesurumine,¹²⁵ sest osadele eestlastele oli 1950. aastateks antud topeltkodakondsus – nii Rootsi kui ka Nõukogude Liidu oma.¹²⁶

2.1.8. Suhtumine põgenikesse

Rootslaste suhtumine põgenikesse oli kahetine. Oli neid, kes juba rannikuääres tulid saabujatele vastu ning jagasid süüa,¹²⁷ kogusid ümbruskonnast riideid kokku¹²⁸ ning vajadusel andsid öömaja.¹²⁹ Vanemate põgenike meenutustest selgub, mida kauem eestlased Rootsis olid, seda enam tunti, et rootslased pole alati kõige viisakamad inimesed. Usaldada oli rootslasi raske, sest ei teatud, mida nad tegelikkuses selja taga teevad ja räägivad. Teod ja tegelikud mõtted ei olnud rootslastel alati samad.¹³⁰

¹²² “Kremlis uus agitatsioonisõjakäik Balti põgenike vastu Rootsis,” *Eesti Sõna*, 10. jaanuar 1945 : 1.

¹²³ Kumer-Haukanõmm, “Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände,” 23.

¹²⁴ “Eesti iseseisvuspüha,” *Eesti Sõna*, 24. veebruar 1945, 1.

¹²⁵ “Põgenikud Rootsis protesteerivad,” *Eesti Sõna*, 16. detsember 1944, 1.

¹²⁶ Andræ, *Rootsi ja suur põgenemine Eestist 1943-1944*, 182.

¹²⁷ Samas, 127.

¹²⁸ Raag, “Eesti sõjapõgenike saabumine Ojamaale 1944. aasta sügisel kohaliku ajakirjanduse kajastuses,” 95.

¹²⁹ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 269.

¹³⁰ Hallik, Kukk ja Laidla, “Alo Suurna. Elulood,” 142.

Rootslastest enamlased olid eestlaste ja teiste balti põgenike vastu. Rootsi kommunistliku partei liikmete jaoks olid põgenikud natsid¹³¹ ning selline mõtteviis võis levida üle linna. Näiteks, Rootsi linnas Ystadis peeti algselt eestlasi natsideks. Kohalikud väljendasid end sakslaste interneeritud laagri aia taga. Kuigi vahejuhtumid kohalike ja eestlaste vahel puudusid, rahunes olukord maha peale seda, kui Nõukogude Liidule saadeti põgenike paadid tagasi.¹³²

Kõige tuntumaks võib pidada Rootsi parlamendi kommunistliku parteiliikme Set Perssoni välja ütlemist eestlaste kohta, nimetades neid fašistideks ja sõjaroimariteks. Oli palju teisi parteide liikmeid ning ministreid, kes astusid eestlaste eest välja. Nende seas näiteks tolleaegne välisminister Bo Östen Undén. Eestlaste jäämist Rootsi pooldati poliitilistes ringkondades, sest usuti, et kommunistid meelega ründavad põgenenud baltlasi, et Nõukogude Liit mõistaks Rootsit valesti ning leitakse põhjus, miks terroriseerida sealseid väljarändajaid.¹³³

Igal rootslasel oli isiklik suhtumine balti põgenikesse. Oli neid, kes võtsid põgenikke sõbralikult vastu ja oli neid, kes mitte. Eestlaste ja üldiselt baltlaste nimetamine natsideks, fašistideks ja sõjaroimariteks, kujunes suures osas välja iga inimese poliitilistest vaadetest ning mõjutatusest. Võib ainult oletada, et inimesed, kes olid lääne sotsiaaldemokraatide vaadete pooldajad võtsid põgenike sõbralikumalt vastu ja mõistsid nende soovi Rootsi jääda ja ühiskonda sulanduda. Inimesed, kes aga pooldasid kommunistlikke väljavaateid, ootasid põgenike lahkumist Rootsist.

Nii mõnigi põgenik meenutab, et paljud rootslased ei mõistnud, miks eestlased kodumaalt põgenesid. Küsimusele, miks nad põgenesid, on eestlased korduvalt vastanud, aga neid pole siiski täielikult mõistetud. Rootslased polnud sel hetkel mõistnud, miks eestlased politseid ei kutsunud, kui neid ähvardati küüditada.¹³⁴ Mõtteviis „miks politseid ei kutsutud“ võis tulla asjaolust, et tolleaegses ühiskonnas elanud rootslased ei tea, mis tähendab elada võõrvõimu all. Läbi ajaloo on Rootsi kuningriik olnud ise suurvõim ning valitsenud erinevaid maid, sealhulgas ka osa Eesti territooriumist.

¹³¹ Kirss, *Rändlindude pesad*, 60, 88 .

¹³² „Ümber sügisese Skåne,“ *Eesti Teataja*, 17. oktoober 1945, 2.

¹³³ „Sõnavõttud põgenike üle parlamendis,“ *Eesti Teataja*, 27. oktoober 1945, 1

¹³⁴ Tiina Kirss, „Eino Viire. Teel vabadusse Rootsi,“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, (Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006), 88.

2.2. Põgenemine Saksamaale

Eestist lahkujaid Saksamaale viisid ära ka laevad. Tallinnast ja Saaremaalt lahkusid laevad Gotenhafenis¹³⁵ (tänapäeval Poola linn Gdynia). Eestist Riiga ja sealt edasi Saksamaa suunas liikusid põgenikke täis rongid.¹³⁶ Maismaad pidi Lääne-Euroopasse sõitmine oli sama ohtlik kui üle mere. Põgenikud mäletavad, kuidas pommitati erinevaid raudteejaamu, linnu¹³⁷ ja laagreid.¹³⁸ Pommitamise käigus kaotati suure tõenäosusega kõik oma kaasa võetud maine vara.¹³⁹ Maismaad pidi põgenedes oli eeliseks asjaolu, et pommitamise ajal saadi vajadusel kuhugi suunas joosta või varjendisse minna. Pommitamise ajal laevas olles ei saanud rahvas muud teha kui kõik oma valgusallikad kustutada ja peituda nii kauaks kuni oht möödas on.

Saksamaa ei olnud nii ettevalmistanud kui Rootsi riik. Saksamaale jõudnutel oli põhimõtteliselt vabavoli edasi liikuda, kuhu sooviti. See kehtis juhul, kui ees oli keegi, kes põgenikke vastu võttis või oli olemas aadress, kuhu edasi sai minna.¹⁴⁰ Kui tuttavaid ees polnud, mindi laagritesse või sinna piirkonda, kus vajati tööjõudu.

2.2.1. Elu Saksamaal

Nii nagu Rootsis, olid ka Saksamaa aladel kaasmaalased teineteise suhtes toetavad ja abivalmid. Üks võhivõõras eesti neiu andis ühele kaasmaalasest perepeale oma tuttava aadressi, et peret ei saadetak laagrisse või et neid lahku ei aetaks.¹⁴¹ Laagrites elamise üheks suureks boonuseks võib pidada kadunud perekonnaliikmete või tuttavate üles leidmist.¹⁴² Perekonnaliikmete ja sõprade toetus oli põgenike jaoks sel eluperioodil tähtis.

Saksamaal elavate eestlaste jaoks oli oluline, et laagrites oleks võimalikult palju tegevusi ning kaasmaalased hoiaksid kokku. Nii nagu Rootsis, loodi Saksamaalgi laagritesse lasteaedasisid

¹³⁵ Kirss, *Rändlindude pesad*, 104, 123.

¹³⁶ Samas, 174-176.

¹³⁷ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 175.

¹³⁸ Samas, 251.

¹³⁹ Samas, 174-175.

¹⁴⁰ Kirss, *Rändlindude pesad*, 105.

¹⁴¹ Hallik, Kukk ja Laidla, "Heljo Laev. Elulood," *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 224.

¹⁴² Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 159, 225.

ja eesti koole.¹⁴³ Nii mõneski laagrikoolis õppisid noored eestlased Eesti vabariigiaegsete õppekavade järgi. Peale koolide ei puudunud tantsu- ja lauluringid, skautlus, näitetrupid ning muud huviringid. Lõuna-Saksamaa laagritest käidi ekskursioonidel Alpides.¹⁴⁴ Ümbruskonnas elanud eestlased korraldasid väljaspool laagreid teeõhtuid.¹⁴⁵

Eestlaste kokkuhoidmist toetasid ka eestikeelse ajalehe Eesti Sõna ilmumine, mille kaudu anti põgenikele informatsiooni, kuidas läheb erinevates liidumaades asuvatel kaasmaalastel. Edastati lõike sellest, millistele ametikohtadele keegi on jõudnud,¹⁴⁶ oli ka töökuulutusi.^{147 148} 1944. aasta sügisel hakkasid ilmuma pikad nimekirjad kadunud sugulastest ja lähedastest.¹⁴⁹ Oma muret ja kurbust kodumaa pärast näitasid põgenikud välja teemakohaliste luuletuste¹⁵⁰ ning väiksemate juttudega.¹⁵¹ Kokkuhoid ja kaasmaalaste vastu huvi tundmist võib pidada üheks Eesti identiteedi säilimise alustalaks võõrsil.

Võrreldes Rootsi põgenenud eestlaste elu oli Saksamaa territooriumile põgenenute elu sõja ajal stabiilsem. Saksamaa aladel olnud eestlased pidid sõjarinde liikumise tõttu palju ringi sõitma ja uude kohta elama asuma.¹⁵² Mälestustest selgub, et Saksamaale põgenenud eestlaste elukäigud olid keerulisemad ning emotsionaalsemad. Ebastabiilne elukeskkond on rohkem stressi tekitav kui rahulik elukeskkond. Kui Rootsi põgenenutest jäid paljud paikseks, siis Saksamaale läinutest rändasid võimalusel edasi kolmandatesse riikidesse. Noorelt põgenenud eestlanna taipas üsna varakult, milline õnn on olla elus ja iga päev soovis lihtsalt ühte päeva juurde oma elule.¹⁵³

¹⁴³ "Eestlaste elust Saksas," *Eesti Sõna*, 19. oktoober 1944, 3.

¹⁴⁴ Kirss, *Rändlindude pesad*, 197.

¹⁴⁵ "Eestlaste elust Saksas," *Eesti Sõna*, 19. oktoober 1944, 3.

¹⁴⁶ "Eestlaste elust Saksas," *Eesti Sõna*, 25. oktoober 1944, 3.

¹⁴⁷ "Eesti kooliõpilasi võetakse saksa koolidesse. Keeleteadlastel õpetajatel võimalus rakendada tõlketöödedele," *Eesti Sõna*, 22. oktoober 1944, 3.

¹⁴⁸ "Käitiste ja vabrikute juurde eesti lasteaiad. Eesti Toimkond vajab lasleaednikke-kasvatajaid," *Eesti Sõna*, 25. oktoober 1944, 3.

¹⁴⁹ "Otsitakse omaseid," *Eesti Sõna*, 6. november 1944, 3.

¹⁵⁰ "Lootus," *Eesti Sõna*, 22. oktoober 1944, 4.

¹⁵¹ "Kord teostub see kindlasti ühisel jõul!" *Eesti Sõna*, 22. oktoober 1944, 4.

¹⁵² Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 225-230.

¹⁵³ Tiina Kirss, „Maire Polashek. Muudatused tuultes,“ 107.

2.3. Ümberasumine kolmandatesse riikidesse

Eestlaste n-ö viimane etapp põgenemisteel oli ümber asumine kolmandatesse riikidesse. Põhjuse edasiseks rändeks andis Teise maailmasõja lõpp, mille tagajärjel oli ülemaailmne tööliste puudus. Leiti, et põgenike ümber asustamine annaks kolmandatele riikidele ehk Ameerika Ühendriikidele, Austraaliale, Kanadale, Suurbritanniale ning Ladina-Ameerika riikidele juurde töökäsi.¹⁵⁴

Kuigi kõik Eestist lahkunud ei läinud seda teed, soodustas seda teekonda ette võtma ka Nõukogude Liidu nõudmine Soomelt ja Rootsilt¹⁵⁵ baltlased tagasi saata kodumaale. Mälestuste põhjal oli baltlaste välja nõudmine üks peamisi põhjuseid Rootsist lahkumisel.¹⁵⁶ Stockholmis välja antud ajalehe Eesti Teataja kirjutas 1945. aastal, et baltlased Ränneslätti laagrist saatsid Rootsi kuningale kirja, kus paluti neid mitte välja anda Nõukogude Liidule.¹⁵⁷ Hirmus, et põgenikke ikkagi hakatakse tagasi kodumaale saatma, pani inimesi oma asju pakkima ning taotlema lubasid edasi sõiduks Suurbritanniasse, Ameerika Ühendriikidesse, Kanadasse, Austraaliasse, Ladina-Ameerikasse ja mujale.

Kuna kolmandad väljarännuriigid esitasid põgenikele kriteeriumid, siis ei olnud edasine ränne kerge. Üldiselt pidi kriteeriumite täitmiseks käima ülekuulamise, arstlikul ülevaatusel ning tegema röntgenipilte.¹⁵⁸ Samuti pandi piirid vanuse suhtes. Kõik riigid ei soovinud vanemaid inimesi. Eelistati noori, terveid ja töövõimelisi mehi ja naisi, kelle poliitiline taust sobis sihtkohamaade poliitikaga.¹⁵⁹ Need, kes said edasirändeloa, lahkusid Rootsist ja Saksamaalt. Riikidest lahkuti ka illegaalsel teel ehk ei antud kohalikele võimudele teada oma soovist riigist lahkuda. Töö jaoks uuritud elulugude põhjal ei olnud võimalik tuvastada ühtegi põgenikku, kes lahkus riigist illegaalselt. Võib ainult oletada, et salaja lahkumisest ei ole ükski põgenik soovinud rääkida turvalisuse kaalutlustel.

¹⁵⁴ Kumer-Haukanõmm, "Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände," 28.

¹⁵⁵ "Eesti põgenikud, Moskva ja Rootsi," *Eesti Sõna*, 13. detsember 1944, 1.

¹⁵⁶ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 116.

¹⁵⁷ „Pigem nälg ja surm... Kiri kuningale,” *Eesti Teataja*, 28. november 1945, 3.

¹⁵⁸ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 116.

¹⁵⁹ Kumer-Haukanõmm, "Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände," 28.

3. Põgenikud arvudes ja nende rääkimata lood

Eestlaste lahkumisel 1940. aastatel kodumaalt oli võrreldes tänapäevaga palju rohkem põhjuseid. Kui tänapäeva üks peamisi põhjuseid on parema elujärje peale ja tööle saamine, siis 1940ndatel elanud inimeste suureks mureks oli hirm. Hirm on psühholoogiline ning see tekib igal inimesel erinevate asjade suhtes.¹⁶⁰ Seepärast võib öelda, et inimesed lahkusid kodust, sest nad tundsid hirmu kommunistliku kodumaa tuleviku ees. Hirmu tunti ka vägivalla ees, mida teostas enamlik riigivõim. Värskest oli inimestel meeles 1941. aastal toimunud juuniküüditamine.¹⁶¹ Samuti oli inimestel hirm kaaskodanike ees, sest ei teatud enam keda võib usaldada.¹⁶² Tavakodanike hulgas põgenes Eestist paljud riigi- ja kultuuritegelased ning ajalehe Postimehe toimetuses töötanud inimesed. Saksa võimu ajal kõrgel kohal töötanutel lausus suur oht jääda ette enamlikule võimule.¹⁶³

Inimesed, kes olid edukalt jõudnud oma paadiga Ojamaale (Rootsi), ütlesid sealsele ajakirjandusele, et nad ei kartnud kodumaal venelasi. Venelased olla samasugused inimesed nagu nad kõik. Aga nad tundsid hirmu bolševike ees, sest nemad ei ole inimesed.¹⁶⁴

3.1. Põgenikud arvudes

Täpseid arve, kui palju inimesi 1940ndatel Eestist lahkus, ei ole siiani teada. Seda on raske kokku arvutada. Pole andmeid, kui paljud olid juba enne sõda võõrsil, kui palju inimesi jäi teekonnal kaduma, kui palju lapsi sündis ja suri teel sihtkohta. Probleem on küsimuses, kas baltisakslased ja rannarootslased, keda Saksamaa ja Rootsi organiseerisid tagasi isamaale, kuuluvad samuti Eesti põgenike hulka.¹⁶⁵

Allikaid on palju, kes pakuvad erinevaid arve põgenike kohta. Arvatakse, et lahkunuid võis olla 40ndatel Läände ligikaudu 70 000 – 90 000 inimest. Sealhulgas lapsi põgenike sekka ei

¹⁶⁰ Kidron, *Psühholoogia põhisuunad*, 166.

¹⁶¹ Saar, "Põgenemine Rootsi 1944. aasta hilissuvel ja sügisel," 70.

¹⁶² Mägi, *Mis meelde on jäänud*, 165.

¹⁶³ Samas, 230.

¹⁶⁴ Raag, "Eesti sõjapõgenike saabumine Ojamaale 1944. aasta sügisel kohaliku ajakirjanduse kajastuses," 92.

¹⁶⁵ Kumer-Haukanõmm, "Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände," 17.

loetud.¹⁶⁶ Ligikaudu 6-9% Eestist lahkunutest hukkusid teel. Nad said surma vaenlase pommirünnaku ajal nii suuremates linnades kui ka merel. Osa inimestest kaotas oma elu merel suure tormi ajal.¹⁶⁷ Ühest eluloost on teada, et üheskoos lahkus Eesti rannikult Rootsi poole 14 paati, millest kohale jõudis ainult 9 alust. Ülejäänud jäid sel teekonnal kadunuks.¹⁶⁸ Rootsi riigi andmete järgi oli 1945. aastaks Rootsis 28 369 Eesti inimest, kellest 6554 oli rannarootslast ja 21 815 eestlast.¹⁶⁹ Saksamaale ja selle alluvuses olnud aladele jõudis ligikaudu üle 40 000 inimese¹⁷⁰ väga erinevates vanusegruppides.

Rootsis tehti 1953. aastal andmete kogumine, milles uuriti 1944. aastal Rootsi saabujate vanuseid. Sellest andmestikust saab teada, et kõige rohkem oli 20-24 ning 35-39 aastaseid eestlasi. Kõige vähem lapsi, 7-9 eluaastat, ja vanemaid kui 70 eluaastat.¹⁷¹ Noorte, 20-24 eluaasta, suurt osakaalu võib pidada Saksa mobilisatsiooni eest põgenenute ning hirmu kommunistliku võimu pärast. Väikesed lapsed (7-9 eluaastat) ja vanemad inimesed kui 70 eluaastat jäid suurema tõenäosusega kodumaale. Need on vanused, kus tervis ei ole nii tugev, et peaks vastu mitmepäevase teekonna, kus ei pruugi süüa olla ning on märg ja külm. Kuigi on andmeid, kus pika merereisi üle Läänemere elas üle ka 10-kuune poisslaps.¹⁷² Võib oletada, et vanemad inimesed ei soovinud kodumaalt lahkuda. Paljud soovisid jääda kodumaale, mis ka ei juhtuks, sest nad olid seal elanud terve oma elu ja rajanud kodu. Neile oleks lahkumine kodust olnud emotsionaalselt raskem, jättes maha kõik mälestused ja esemed, mis neid terve elu on saatnud.

3.2. Põgenike rääkimata lood

Paljud põgenikud olid kodumaalt lahkumise ajal väga noored. Suure tõenäosusega on nad uurinud peale põgenemist ja aja möödumist oma vanematelt, lähedastelt, kuidas ja miks nad

¹⁶⁶ Kaja Kumer-Haukanõmm, "Eestlaste põgenemine Saksamaale," *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja aja.l Artiklid ja elulood*, toimetajad Terje Hallik, Kristi Kukk, Janet Laidla, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 17.

¹⁶⁷ Kumer-Haukanõmm, „Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste problemaatika aastatel 1945-1952 Eesti pagulaste näitel,“ 162.

¹⁶⁸ Kirss, *Rändlindude pesad*, 42.

¹⁶⁹ Raimo Raag, *Eestlane väljaspool Eestit*, (Tartu : Tartu Ülikooli kirjastus, 1999), 70.

¹⁷⁰ Kumer-Haukanõmm, "Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände," 18.

¹⁷¹ Alur Reinans, "Eesti põgenikud Rootsi statistikas," *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud: 22. oktoobril 2004 Tartus toimunud rahvusvahelise teaduskonverentsi artiklite kogumik*, toimetajad Kaja K.-Haukanõmm, Tiit Rosenberg ja Tiit Tammaru. (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006), 140.

¹⁷² Kirss, „Aino Rebane. Sõja mõjud minu ja minu pere elus,“ 38.

lahkusid kodumaalt. Põgenike mälestusi lugedes leidis vaid üksikuid inimesi, kes ütlesid ausalt välja, et nende mälestused on lünklikud.¹⁷³ Üks põgenik toonitas selgelt, et sellest ajast on möödunud 46 aastat ja osa asju on meelest läinud või on ajaliselt vales järjekorras.¹⁷⁴ Tõdeti ka, et ei teata täpseid arve, aga räägitakse nii nagu meelde on jäänud.¹⁷⁵

Üldjuhul oma elulugudes rääkisid põgenikud väga enesekindlalt erinevatest faktidest ja arvudest. Kuna iga põgenemine oli teistest erinev ning subjektiivselt räägitud, peaks siiski igasse loosse suhtuma ettevaatlikusega. Juhtunust on juba aastakümneid möödas ning osa asjadest on ununenud või mäletatakse valesti. Mõned elemendid põgenemistekonnast jäävad püsima läbi mitme loo. Näiteks, paberist tekid, padjad ja linad Rootsi laagrites,^{176 177} ja seltskondlik elu oli mitmekesine - oli nii tantsu- kui ka laulugruppe.¹⁷⁸

Lugedes inimeste mälestusi sõjaaegsest Eestist, nende teekonnast uude kodumaale ning nende esimesi külastusi isamaale üle pikkade aastate, paneb see kaasa elama ning paremini mõistma inimeste emotsioone ehk tundmusi, mida kodumaalt lahkumine endaga kaasa tõi ning raskusi, mis kaasnesid uue elu alustamisega nullist. Üks Eestist lahkunud on hiljem öelnud sugulastele, kes arvasid, et neil võis võõrsil väga raske olla. „Aga ma pean ütleva, et ei olnud. Esiteks me olime noored. Noortel inimestel pole kunagi raske, kui nüüd vanana tagasi vaadata.“¹⁷⁹

Noortel on tõepoolest tihti peale kergem võõrsil uut elu alustada kui vanematel inimestel. Noored on juba oma olemuselt paindlikumad. Neil on lihtsam vastu võtta uusi kombeid kui ka õppida uut keelt. Seda kindlasti juhul, kui neid ümbritseb perekond. Noortel, kel polnud Eestis olles veel oma kodu, perekonda, oli võõrsil lihtsam hakata otsast peale kui neil, kel olid emotsionaalselt tähtsad esemed, kodu ja perekonnad maha jäänud. Vanemast peast on inimestel raskem lahti öelda oma mälestustest. Tahes-tahmata hakatakse võrdlema endist ja praegust elu. Aga kui pole kogemusi, mälestusi endisest ajast, siis on lihtsam vastu võtta uus.

¹⁷³ Kirss, *Rändlindude pesad*, 198.

¹⁷⁴ Kirss, „Eino Viire. Teel vabadusse Rootsi,“ 76.

¹⁷⁵ Tiina Kirss, „Anu Klaar. Põgenemislugu,“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, (Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006), 62.

¹⁷⁶ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 135.

¹⁷⁷ Kirss, *Rändlindude pesad*, 59, 63.

¹⁷⁸ Samas, 197.

¹⁷⁹ Terje Hallik, Kristi Kukk ja Janet Laidla, „Virve Kook. Elulood,“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, (Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009), 183.

Erinevaid materjale läbi töötades ilmnes, et kodumaalt lahkunud eestlastel võis olla ka aastakümneid hiljem hirm või ebamugavus rääkida ebaseaduslikest asjadest. Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist põgenenud eestlaste elulugusid uurides ei jäänud üheski dokumendis silma teisi tegevusi peale skautluse-gaidluse, laulu- ja tantsurühmade osalemise. Elulugude kogujad, kes koostasid raamatu „Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood“ tõdesid, et väliseestlased ei kippunud rääkima poliitilisest poolest uuel kodumaal. Ükski mälestuste rääkija ei maininud oma poliitilist tööd, kus saadeti Ameerika kongressile ja valitsusele kirju ning korraldati Eesti tegelikku olukorda tutvustavaid demonstratsioone New Yorgis, Washingtonis¹⁸⁰ kui ka Austraalias Perthis.¹⁸¹ Samamoodi Tiina Kirsi koostatud mälestusraamatus „Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil“ pole väliseestlased rääkinud poliitilisest poolest oma uuel kodumaal. Intervjueerijatele tundus poliitilise rolli mitterääkimine kohati teadliku tegevusena. Samas võib arvata, et väliseestlased ei pidanud seda teemat niivõrd oluliseks.¹⁸² Eelkõige räägivad nad oma osalemisest välismaal loodud Eesti korporatsioonidest (näiteks, Korp! Filiae Patriae), tegevusest laulu- ja tantsurühmadest, Eesti Majas toimunud pidudest ja seal käimistest.

Põhjuseid, miks väliseestlased oma poliitilistest tegevustest ei räägi, võib ainult oletada. Üks põhjuseid võib olla see, et väliseestlaste seas jätkub tänagi aktiivne osavõtt Eesti Majas toimuvatest pidudest. Iga nelja aasta tagant Tallinnas toimuvatest üldlaulu- ja tantsupidudest võtavad osa väliseesti koorid ja tantsurühmad ning korporatsioonid tegutsevad siiani Eestis ja väljaspool kodumaad. Ehk peavad väliseestlased tähtsaks seda rääkida, millega nad on alustanud Eestist lahkumisel ning millega tegeletakse tänapäevalgi ja puudutavad igapäevaelu. Poliitilise tegevusega tegeleti aastakümneid tagasi ning see ei ole enam väliseestlaste jaoks igapäevases elus nii tähtis, et peaks seda oma elulugudes rääkima.

Eestlaste tugevale kogukonna püsima jäämisel võib olla ka psühholoogiline pool, mis omakorda loob olukorra, kus ei soovita enda eelnevatest tegevustest rääkida. Kokku koondunud ja omavahel suhtlevad eestlased olid kõik põgenemise läbi elanud. Igal ühel oli küll oma lugu, aga see ühendas neid. *Debriefing* ehk enda tühjaks rääkimine eelnevatest emotsioonidest,¹⁸³ mis uue elukorralduse pärast on tekkinud, võis olla üks põhjuseid, miks eestlased otsisid ka võõrsil

¹⁸⁰ Riina Reinvelt, „Eestist kaugel eestlaste mälu kogumas,” *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*. Toimetajad Terje Hallik, Kristi Kukk, Janet Laidla, (Tartu : Korp! Filiae Patriae, 2009), 100.

¹⁸¹ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 86.

¹⁸² Reinvelt, „Eestist kaugel eestlaste mälu kogumas,” 100

¹⁸³ Evans, *Emotsioon*, 78-79.

seltskonda oma kaasmaalaste seast. Inimeste teadmine, et neil on saatusekaaslasi, võis anda neile uuel kodumaal tahtejõudu ja enesekindlust suhelda teiste kaasmaalastega. Ehk leidub sealt põhjus, miks väliseestlased ei räägi kodumaa eestlastele oma tegevustest – nad on võõrsil olles kaasmaalastega nii palju rääkinud nendel teemadel, et ei pea enam vajalikuks uuesti rääkida. Või on poliitilise tegevuse käigus juhtunud midagi sellist, mida ei soovita avalikustada ja on leitud ühiselt, et n-ö vanu haavu pole mõtet taas avada ega meelde tuletada.

Nagu enne mainitud, siis põgenikud räägivad oma elulugudes vaid ilusatest mälestustest, ei puudutata konfliktseid teemasid. Elulugudest selgub, et aktiivne seltsielu tõi kaasa uusi tutvusi kaasmaalaste seas, kellega tekkisid head sõbrasuhted. Eestlaste omavahelise hea suhtluse Rootsisis paneb küsimärgi alla 1945. aastal Eesti Teatajas ilmunud artikkel „Miks omavaheline suhtlus jätab soovida“. Sealses artiklis toodi välja, et eestlased on hakanud erinevates seltsides omavahel tülli minema, kergesti ärrituma, sõimama ja üksteise peale kaebama.¹⁸⁴ Eesti Teatajas ja Eesti Sõnas ilmunud artiklite lugemine tõestab veel kord, et põgenike elulugude kõrvale tuleks uurida veel erinevaid allikaid, mis loovad laiahaardelisema pildi tegelikkusest elust uuel maal.

Eestlaste avalikke pöördumisi võib leida vaid tolleaegsetes Välis-Eesti ajalehtedest, mis kajastasid eestlaste proteste ja seletuskirju tegelikult Eestis toimuvast. Stockholmis välja antud ajaleht Eesti Teataja vahendas Suurbritannia ajalehes *The Times*'is ilmunud eestlase kirja, milles lükatakse ümber väärarusaam Eesti kuulumisest Nõukogude Liitu ning rahva soovi uuele riigikorrale üleminemist.¹⁸⁵ Saksamaal välja antud ajalehes Eesti Sõna avaldatakse artikleid sellest, kuidas eestlastele ei meeldi, et neid kutsutakse Nõukogude Liidu kodanikeks¹⁸⁶ ja et nad ei poolda Nõukogude Liidu saadikute laskmist eestlaste laagritesse.¹⁸⁷ Kõik sellised protesteerivad kirjad ning juhtumid on kajastatud ajalehtedes, mitte aga inimeste kirjalikes mälestustes, mis on omamoodi kurb, sest lugedes põgenike mälestusi, leidub seal rohkem emotsioone kui ajalehtede artiklites. Viimased on kirjutatud läbi teise inimese silmade ning seal puudub otsene emotsionaalne side, mis valdas inimest teatud hetkel. Kuid samas peab tõdema, et nii Eesti Sõnas kui ka Eesti Teatajas ilmunud artiklid olid täis emotsionaalseid sõnu, mis näitavad, et pole oldud ajakirjanikule kohaselt täielikult objektiivne.

¹⁸⁴ „Miks omavaheline suhtlus jätab soovida,“ *Eesti Teataja*, 31.oktoober 1945, 2.

¹⁸⁵ „Eestlase protest Times'is,“ *Eesti Teataja*, 27. oktoober 1945, 3.

¹⁸⁶ „Põgenikud Rootsisis protesteerivad,“ *Eesti Sõna*, 16. detsember 1944, 1.

¹⁸⁷ „Uusi proteste Rootsi valitsuse ees,“ *Eesti Sõna*, 20. detsember 1944, 1.

Eesti taasiseseisvumine 1991. aastal rõõmustas põgenikke. Väliseestlased said külastada taas oma kodumaad¹⁸⁸, kuigi paljud neist olid Eestis juba varem käinud. Nii näiteks külastati Eestit juba 70ndatel Helsingi kaudu Tallinnas, kus saadi kokku oma vanemate ja teiste sugulastega.¹⁸⁹ Siiski jääb vastamata küsimus, miks väliseestlased ei taha rääkida oma poliitilisest tegevusest väljaspool Eestit. Nende tegevus ja püüded Eesti okupeerimist Nõukogude Liidu poolt maailmale selgeks teha andsid siiski ülevaate teistele Lääneriikide rahvastele. Sellest tulenevalt on nad samuti osalised Eesti taasiseseisvumise protsessis. Oma tegevusest rääkimisel annaksid nad suurema panuse ka võõrsil olevate eestlaste ajaloole.

¹⁸⁸ Hallik, Kukk ja Laidla, *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*, 165, 183.

¹⁸⁹ Samas, 207.

Kokkuvõte

Kodumaalt lahkumine on alati raske, kui selles mängib rolli hirm oma elu ja tuleviku pärast ning puudub turvatunne. Uue ühiskonnaga harjuvad põgenikud erineva kiirusega. Kui arvatakse, et noored inimesed harjuvad uues ühiskonnas kiiremini, siis see alati ei ole nii. Noorte jaoks oli tähtis sotsiaalne ühiskond ja sõbrad. Kõige raskem oli teismeeas neidudel kohaneda uues keskkonnas ning nad näitasid oma muresid rohkem välja kui noormehed.

Ka vanemate inimeste juures tuli välja tendents, et naistel oli uue elukorraldusega raskem harjuda. Rolli mängisid naissoo juures asjaolud, kas neil olid lapsed, kas nende mehed käisid tööl ning missugune haridus neil oli. Naistel, kes olid ainsad tööl käijad perekonnas ja laste eest hoolitsejad, leiti suurem stressitase kui naistel, kelle elukorraldus oli vastupidine.

Töös kasutatud allikaid uurides selgus, et vanemad inimesed emigreerusid eelkõige oma laste ja lastelaste pärast. Pensionieas inimestele oli lahkumisel kodumaalt kõige tähtsamaks lähedaste olemasolu ning keskkond, kuhu saabuti. Pensionieas olevatel meestel, kes olid lahkunud kodumaalt, leiti enda vanusegrupis kõige suurem stressitase, sest elukorraldused endise ja praeguse kodumaa vahel oli liialt suur. Kõige raskem oli uues keskkonnas kohaneda ja keelt õppida vanemapoolsetel inimestel.

Eestlaste suur põgenemine sai alguse 1939. aastast ning tippajaks peetakse 1944. aasta sügist, mil lahkusid kümned tuhanded eestlased kodumaalt. Peamiseks põhjuseks võib pidada hirmu, mida tekitas Nõukogude Liidu okupatsioon Eestis. Põgenemine toimus suuremas jaos paatidega üle mere Rootsi või laevadega/rongidega Saksamaale.

Üle mere lahkuti tihtipeale pisikeste ja kehvast seisukorras paatidega, millega sõitmine oli sügisesel tormisel Läänemerel riskantne. Paljud Rootsi põgenejad ei jõudnudki oma kalapaatidega elusalt sihtkohta. Enne Rootsi jõudmist peatuti endalegi teadmata Ahvenamaa saarestikus. Sealsed elanikud aitasid põgenikel peale peatust edasi Rootsi poole liikuda.

Rootsis valmistuti eestlasi ja teisi balti põgenikke vastu võtma krahv Folke Bernadotte loodud plaani järgi. Esmalt saadeti tulijad tervisekontrolli ja seejärel laagritesse, kust hiljem saadeti põgenikud uude ühiskonda. Laagris oldud ajal olid põgenikud kokkuhoidvad. Ajaveetmiseks loodi erinevaid laulu- ja tantsurühmi ning otsiti oma lähedastega kontakti eestikeelses ajalehes.

Peale laagris oldud aega pidid põgenikud minema tööle ja hankima omale elukoha. Kuna korterite puudus oli suur, elasid mitu eesti perekonda tihtipeale ühes pisikeses korteris koos. Tööl käisid esialgu üldjuhul mehed, aga oli ka naisi, kes asusid vabrikutes tööle. Põgenikud ei saanud uuel kodumaal kohe tööd oma eelmise ameti järgi. Alustada tuli lihtsamatest töödest.

Probleemid tekkisid Rootsis elavatel eestlastel kodakondsusega, sest kodumaalt põgeneti võimuvahetuse ajal. Olenevalt põgenikke vastu võtnud riigi Teise maailmasõja järgsest välispoliitikast anti põgenikele Eesti või Nõukogude Liidu kodakondsus. Mõnel juhul anti topeltkodakondsus, nii Rootsi kui ka Nõukogude Liidu oma. Eestlastele oli Nõukogude Liidu kodakondsus vastumeelne, seepärast tekitas see protesti Rootsi valitsuse poliitika vastu.

Eestlastesse suhtumine oli Rootsis põgenike mälestuste põhjal üldjuhul heatahtlik. Leidus erandeid, kellele olid baltlased vastumeelsed. Suuri kokkupõrkeid põgenike ja põlisrahva vahel siiski ei toimunud ning kõik jäi üldjuhul verbaalseks.

Saksamaale lahkujaid ootas ees mõnevõrra keerulisem elu kui polnud kindlat elukohta, kuhu minna. Saksamaa oli otseselt sõjas olev riik, samal ajal oli Rootsi ametlikult neutraalne. Seetõttu on paljude Saksamaale põgenenute mälestustes pommitamised ja eluohtlikud olukorrad. Saksamaal olid põgenikelaagrid, kuhu jõudis palju eestlasi. Nagu Rootsi laagrites, käis Saksamaa laagrites vilgas seltsielu. Loodi erinevaid rühmitusi ning õpiti eesti koolides. Eestlastel aitas üksteisega kontaktis olla ajaleht Eesti Sõna, mis andis teateid edasi Rootsis elavate kaasmaalaste kohta.

Pärast Teise maailmasõja lõppu oli ülemaailmne tööjõu puudus. Kolmandad riigid ehk Austraalia, Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Kanada jt otsustasid probleemi lahendamiseks hakata põgenikke vastu võtma. Edasisele rände andis omapoolse tõuke ka Nõukogude Liidu nõudmine Rootsilt anda põgenikud välja. Väljarännet Rootsist ja Saksamaalt said legaalsel teel alustada vaid need, kelle tervisekontrollid ning vanus sobisid vastuvõtjamaa ette seatud kriteeriumitega.

Täpseid arve, kui palju Eestist põgenes 1940ndatel, ei ole teada. On arvatud, et lahkujaid võis olla 70 000 - 90 000. Need arvud on jällegi vaieldavad, sest lapsi ei ole sinna hulka loetud ning ei osata seisukohta võtta, kas rannarootslased ja baltisakslased olid ka Eesti põgenikud. Rootsis tehtud statistika järgi oli 1944. aastal kõige rohkem 20-24- ja 35-39-aastaseid põgenikke,

kõige vähem lapsi vanuses 7-9 eluaastat ning üle 70-aastaseid inimesi. Põgenike vanuserühmade erinev osakaal võis tuleneda inimeste hirmu suurusest tuleviku ees kui ka tervisest.

Eestist põgenenud inimestel ei olnud üldjuhul lihtne uues riigis kohaneda. Rootsi ja Saksamaale põgenenutel tekkisid majanduslikud kui ka poliitilised probleemid. Üheselt ei saa väita, et kõik sotsiaal-psühholoogilistest artiklitest välja toodud tegurid olid ka eestlaste jaoks raskusi tekitavad. Näiteks ei tuntud uues keskkonnas tõrjutust eelkõige seepärast, et kaasmaalased hoidsid kokku ning laste jaoks loodi emakeelseid lasteaedu ja koole. Samas tekkisid arusaamatused tööl käivatel põgenikel kohalike ametiühingutega. Uude ühiskonda sisse elamine võttis aega. Mõned põgenikud kohanesid kiiremini kui teised. Vaatamata raskustele lõpuks integreeruti ühiskonda, võeti omaks uus keel ja kultuur. Samas jätkati Eesti traditsioonide kandmist – loodi laulukoorisid ja tantsurühmasid. Töös kerkis lisaks sissejuhatuses püsitatud probleemile, kuidas 1940ndatel põgenenud eestlased kohanesid uues ühiskonnas, uus küsimus.

Tänu erinevatele allikatele tuli välja teemasid, millest elulugudes ei räägitud. Avalikuks tulid eestlaste protestikirjad Rootsi valitsusele, Eesti tegelikku olukorda tutvustavad demonstratsioonid Ameerika Ühendriikides ning probleemid eestlaste omavahelises suhtluses. Eelnimetatud teemade välja tulemine tekitas küsimuse, miks nüüdsed väliseestlased ei ole rääkinud neil ainetel oma elulugudes. Põgenike poliitilise tegevuse ning eestlaste omavaheliste suhete probleemide edasiuurimine muutub iga aastaga üha keerulisemaks, sest 1940ndatel põgenenud eestlaste põlvkond on vähenemas. Samas aitaks mainitud teemade põhjalikum uurimine anda detailsema ülevaate, kuidas Teise maailmasõja ajal põgenenud eestlased uuel kodumaal kohanesid.

Kasutatud allikad

Publitseerimata materjal

Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv (KM EKLA): fond 350. Eesti elulood.

Raamatud

Andrae Carl G., *Rootsi ja suur põgenemine Eestist 1943-1944*. Tallinn : Olion, 2005.

Dahlberg, Anne-Marie ja Toomas Tamla, *Eesti ja Rootsi. Estland och Svergie*. Tallinn : Huma, 1993.

Evans, Dylan. *Emotsioon. Sentimenditeooria*. Tallinn : Kirjastus Valgus, 2002.

Hallik, Terje, Kukk, Kristi ja Laidla, Janet. *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Kidron, Anti. *Psühholoogia põhisuunad. Loengukonspekt*. (3. trükk) . Tallinn : Erko trükk, 2009.

Kirss, Tiina. *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*. Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006.

Mägi, Arvo. *Mis meelde on jäänud. Episoode ja meeleolusid*. Tartu : Kirjastus Ilmamaa, 2001.

Raag, Raimo. *Eestlane väljaspool Eestit*. Tartu : Tartu Ülikooli kirjastus, 1999.

Artiklid

Aroian, Karen J. , Norris, Anne E. , Chiang, Lenny. „Gender Differences in Psychological Distress Among Immigrants From the Former Soviet Union.“ *Sex Roles* Vol 48 (1/2) (2003): 39-51.

Chou, Kee-Lee. „Psychological Distress in Migrants in Australia over 50 years old: A Longitudinal investigation.“ *Journal of Affective Disorders* 98 (2007): 99-108.

Hallik, Terje, Kukk, Kristi ja Laidla, Janet. „Asta Toppi. Elulood.“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, 111-123. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Hallik, Terje, Kukk, Kristi ja Laidla, Janet. „Alo Suurna. Elulood.“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, 125-141. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Hallik, Terje, Kukk, Kristi ja Laidla, Janet. „Virve Kook. Elulood.“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, 167-184. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Hallik, Terje, Kukk, Kristi ja Laidla, Janet. „Heljo Laev. Elulood.“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, 211-240. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Hallik, Terje, Kukk, Kristi ja Laidla, Janet. „Maret-Marje Paljak. Elulood.“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, 243-264. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Hallik, Terje, Kukk, Kristi ja Laidla, Janet. „Tiina Timusk. Elulood.“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, 283-301. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Heikkinen, Sari J. . „Exclusion of Older Immigrants from the Former Soviet Union to Finland: The Meaning of Intergenerational Relationships.“ *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 26 (2011): 379-395.

Kirss, Tiina. „Aino Rebane. Sõja mõjud minu ja minu pere elus.“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, 19-54. Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006.

Kirss, Tiina. „Lembit Aringi põgenemislugu.“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, 55-60. Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006.

Kirss, Tiina. „Anu Klaar. Põgenemislugu.“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, 61-65. Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006.

Kirss, Tiina. „Eino Viire. Teel vabadesse Rootsi.“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, 66- 88. Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006.

Kirss, Tiina. „Maire Polashek. Muudatused tuultes.“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, 100- 115. Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006.

Kirss, Tiina. „Anu Jõe intervjuu.“ *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil*, 477-493. Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2006.

Kumer-Haukanõmm, Kaja. „Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände.“ *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud: 22. oktoobril 2004 Tartus toimunud rahvusvahelise teaduskonverentsi artiklite kogumik*, toimetajad Kaja K.-Haukanõmm, Tiit Rosenberg ja Tiit Tammaru, 13-38. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006.

Kumer-Haukanõmm, Kaja. „Eestlaste põgenemine Saksamaale.“ *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, toimetajad Terje Hallik, Kristi Kukk, Janet Laidla, 13-53. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Kumer-Haukanõmm, Kaja. „Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste probleematika aastatel 1945-1952 Eesti pagulaste näitel.“ Doktoritöö, Tartu Ülikool, 2012.

Kõll, Anu M. "Eesti põgenike toimetulekust Rootsis naiste perspektiivis." *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, toimetajad Terje Hallik, Kristi Kukk, Janet Laidla, 65-84. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Michel, Andrea , Titzmann, Peter F. , Silbereisen, Rainer K. . „Psychological Adaptation of Adolescent Immigrants From the Former Soviet Union in Germany: Acculturation Versus Age-Related Time Trends.“ *Journal of Cross-Cultural Psychology* 43 (1) (2012): 59-76.

Mirsky, Julia. „Psychological Distress among Immigrant Adolescents: Culture-specific Factors in the Case of Immigrants from the Former Soviet Union.“ *International Journal of Psychology* 32 (4) (1997): 221-230.

Saar, Edgar. "Põgenemine Rootsi 1944. aasta hilissuvel ja sügisel." *TUNA* 3 (2004) : 65-78. Külastatud 27. jaanuar 2016. URL http://www.arhiiv.ee/public/TUNA/Artiklid/2004/3/2004-3_sisu.pdf

Raag, Raimo. "Eesti sõjapõgenike saabumine Ojamaale 1944. aasta sügisel kohaliku ajakirjanduse kajastuses." *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud: 22. oktoobril 2004 Tartus toimunud rahvusvahelise teaduskonverentsi artiklite kogumik*, toimetajad Kaja K.-Haukanõmm, Tiit Rosenberg ja Tiit Tammaru, 71-121. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006.

Raag, Raimo. "Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal." *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, toimetajad Terje Hallik, Kristi Kukk, Janet Laidla, 55-63. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009.

Reinans, Alur. "Eesti põgenikud Rootsi statistikas." *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud: 22. oktoobril 2004 Tartus toimunud rahvusvahelise teaduskonverentsi artiklite kogumik*, toimetajad Kaja K.-Haukanõmm, Tiit Rosenberg ja Tiit Tammaru, 122-146. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006.

Reinvelt, Riina. "Eestist kaugel eestlaste mälu kogumas." *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood*, toimetajad Terje Hallik, Kristi Kukk, Janet Laidla, 87-106. Tartu : Korp! Filiae Patriae, 2009.

Shannon, Patricia J. , Wieling, Elizabeth, Simmelink McCleary, Jennifer ja Becher, Emily. „Exploring the Mental Health Effects of Political Trauma With Newly Arrived Refugees.“ *Qualitative Health Research* 25 (4) (2015): 443-457.

Turjeman, Hagit, Mesch, Gustavo ja Fishman, Gideon. „The Effect of Acculturation on Depressive Moods: Immigrant Boys and Girls During Their Transition from Late Adolescence to Early Adulthood.“ *International Journal of Psychology* 43 (1) (2008): 32-44.

Ajaleheartiklid

“Eestlaste elust Saksas,” *Eesti Sõna*, 19. oktoober 1944.

“Eesti kooliõpilasi võetakse saksa koolidesse. Keeleteadlastel õpetajatel võimalus rakendada tõlketöödedele,” *Eesti Sõna*, 22. oktoober 1944.

“Lootus,” *Eesti Sõna*, 22. oktoober 1944.

“Kord teostub see kindlasti ühisel jõul!” *Eesti Sõna*, 22. oktoober 1944.

“Käitiste ja vabrikute juurde eesti lasteaiad. Eesti Toimkond vajab lasleaednikke-kasvatajaid,” *Eesti Sõna*, 25. oktoober 1944.

“Eestlaste elust Saksas,” *Eesti Sõna*, 25. oktoober 1944.

“Otsitakse omaseid,” *Eesti Sõna*, 6. november 1944.

“Eesti põgenikud, Moskva ja Rootsi,” *Eesti Sõna*, 13. detsember 1944.

“Põgenikud Rootsis protesteerivad,” *Eesti Sõna*, 16. detsember 1944.

“Uusi proteste Rootsi valitsuse ees,” *Eesti Sõna*, 20. detsember 1944.

“Rootsi põgenikelaagrites ei sallita Nõukogude esindajaid,” *Eesti Sõna*, 22. detsember 1944.

“Kremli uus agitatsioonisõjakäik Balti põgenike vastu Rootsis,” *Eesti Sõna*, 10. jaanuar 1945.

“Eesti iseseisvuspüha,” *Eesti Sõna*, 24. veebruar 1945.

“Inglise “maavärisemine”,” *Eesti Teataja*, 8. august 1945.

“Eestlased Ameerika tsoonis,” *Eesti Teataja*, 8. august 1945.

“Teateid kodumaalt,” *Eesti Teataja*, 8. august 1945.

“Eesti-Rootsi sõnastik,” *Eesti Teataja*, 8. august 1945.

“Rootslaste elutingimustest,” *Eesti Teataja*, 29. august 1945.

“Eestlased tööstuses ja ametiühingud,” *Eesti Teataja*, 12. september 1945.

“Rootsi töölised pole põgenike vastu,” *Eesti Teataja*, 26. september 1945.

„Ümber sügisese Skåne,“ *Eesti Teataja*, 17. oktoober 1945.

„Sõnavõttud põgenike üle parlamendis,“ *Eesti Teataja*, 27. oktoober 1945.

„Eestlase protest Times’is,“ *Eesti Teataja*, 27. oktoober 1945.

“Miks omavaheline suhtlus jätab soovida,“ *Eesti Teataja*, 31. oktoober 1945.

„Pigem nälg ja surm... Kiri kuningale,“ *Eesti Teataja*, 28. november 1945.

New life of Estonians on 1940s in Western World

Immigration has been long time an actual topic in Estonia. In the nearest history of Estonia, the biggest emigration wave was on the 1940. Years, as thousands of Estonians left its home country for Sweden or Germany.

This paper gives an overview, which social and societal factors are influential in getting used to new life for refugees and compares accustomizing of Estonians, who left Estonia on 1940s on their new homeland. This paper gives also an overview of escape journey until convergence to new society, based on biographies of different Estonians.

First chapter of paper concentrates on this, how refugees accustomize with new society and which factors aggravate this process. Recently onto new society arrived fugitives are afflicted by different emotions and conditions like angeriness, sadness, fear, shameness, hopelessness, depression and frustration.

Different reviews have found, that for teenage immigrants is everytime not easy to accustomize into new society, especially for girls. The boys assimilate faster, although the main and common problem for youth is in new environment finding new friends and socializing.

In the refugee field has also been found, that also age plays a role in assimilation into society. Main problem for older generation was new home's neighborhood, it means also safety and other immigrants' existence. Learning a new language contained also difficulties. In older age is for elderly people also important being near of their family and spending their free time with important people.

In comparison between men and women has been clarified, that women have bigger stress than men. For women are in new society important friends and support from community. Working, children growth and being a wife causes for female refugees bigger stress than for men. Biggest difficulties in assimilation have been found on married and pensioned male people. Their roles in family and community weren't in their new home country the same as on previous home country.

Second chapter describes Estonian's escape from home country on 1940s. The main timeframe of escape were summer and autumn 1944, when the Soviet Union regained power

again in Estonia. The escape to Sweden takes place over the open sea and mainly with small fishing boats. People could take very few personal belongings together. Main belongings, which were taken with, were something to eat and drink and clothes. There were also fugitives, who took together their collections of watches, a suitcase full of shoes, microscopes or medals won in sportive competitions.

Journeys over the sea were risky. Many boats and ships sank through autumn storms and Red/Nazi German army bombardments. Many people got also seasick. After the journey over the Baltic Sea, reception of refugees in Sweden was friendly. They got meal, health controls were made and after that they were sent to refugee camps. In camps families were often separated – men lived in different houses/rooms than women and children. But that weren't hinderings for creation of Estonian schools, dancing groups and singing choirs. Big help for communication between refugees over the whole Sweden was Estonian's newspaper Eesti Teataja, which was the primary information source over compatriots and Swedish society.

After the refugee camp period refugees must take independent life to live. People mainly didn't got their previous work got, a new beginning must be made on simpler jobs. Swedish state helped to create new workplaces in archives. These works got mostly people with higher education. Mens worked mainly in forest sites or factories and women as cleaning personnel in houses. As men were quite satisfied with their jobs, for women it was often shaming to work at lowest level. Living in Sweden was expensive for refugees, therefore people lived often in a small flat together with other families. Quite usual was also a situation, when people slept in kitchen.

For Estonian refugees was the main problem policy of Swedish government to let Soviet ambassadors into refugee camps and to give Estonians Soviet citizenship. Against Soviet Union friendly policies were the Estonians and also a part of Swedes. Refugees wrote also several letters with requests of ending such policies to Swedish government, they pleased to not let Soviet ambassadors into refugee camps and to end imposing of Soviet citizenship.

From the remembrances of Estonians has became clear, that in general Swedes had good relations with Estonians. There were also Swedes, who didn't found hoding of refugees in Sweden right, there weren't big clashes between refugees and Swedes. There were only sharp mentions over Estonians from the members of Swedish Communist Party. Estonian refugees were called fascists, nazis and war criminals.

Thousands of Estonians escaped also to Germany over the sea and by land. As the German territories were directly in war area, was being there more dangerous than in Sweden. During the bombardments of cities and buildings lost many of Estonian its personal belongings, which they have taken together from home country. In Germany were also several refugee camps like in Sweden, Estonians created also in Germany also several rat-packs, which take compatriots together.

After the end of Second World War for refugees were given possibilities to re-emigrate to third states, which were United States, United Kingdom, Canada and Australia. The reason, why for refugees was given a possibility to re-emigrate was circumstance, that after the war was less labour force in these states available and refugees were seen as remarkable labour potential. Use of this possibility was conducted by Sweden's friendly policies with Soviet Union, who wanted extradition of Baltic refugees. For re-emigration were needed passed health controls and rehearsals and to pass into age limits, which were pre-given from third party states.

Third chapter gives us an overview, how many people escaped to West and over different stories, from which refugees didn't talk in their remembrances. Although exact data, how many people escaped from Estonia to West is missing, it is known, that this number could lay between 70 000 and 90 000 people. Due to a fact, that many refugees were killed on their journey to destination and children weren't added into refugees, are the numbers not exactly known.

For refugees from Estonia wasn't easy to assimilate into new society. Political and social problems were common on Estonian refugees in Sweden and Germany. It is no allegation, that all factors found from social-psychological articles were difficult for Estonians. Assimilation into new society took its time. Some refugees assimilated faster than others. Despite difficulties in the end they assimilated into new society and adopted new language and culture. Sametime, they followed also Estonian traditions - they established for example singing choirs and dancegroups. In this paper, additionally emerged a new question aside problem, which was hypothesized in introduction.

Through different sources I found topics, which were not assigned into biographies. Protest letters of Estonians to Swedish government, demonstrations acquaintancing real domestic

situation in Estonia and problems in Estonian' communication became known. Acquaintance of mentioned topics created question, why current Estonians in exile hasn't spoke about it in their biographies. Examination of political activities of refugees and intercommunicational problems of Estonians becomes each year more problematic due to fact, that number of Estonians, who fled in 1940s, is decreasing. More exact research of mentioned topics could therefore create more detailed overview of assimilation of Estonian refugees on their new homecountries.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Liisi Räli (06.05.1994)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Eestlaste uus elu 1940. aastatel Läänes,“

mille juhendaja on professor Eero Medijainen,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.05.2016